Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 272 (12062) | 1982 чылдың ноябрь 25, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязы

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БОЛГАШ ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Ноябрь 23-те Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязы ажылдап эгелээнин дыңнатканы билдингир.

«1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш 1982 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. Байбаковтуң илеткел кылганының соонда ССРЭ-ниң Саң министри депутат В. Ф. Гарбузов «1983 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» илеткелди кылган.

Ооң-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының баштайгы каттышкан хуралы хагдынган.

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң бирги хуралы Кремльдиң Улуг ордузунга бурунгу хүн 16 шакта эгелээн.

Эштер **Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Т. Я. Киселев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов** оларны депутаттар болгаш аалчылар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Хурал Эвилел Совединиң Даргазы депутат **А. П. Щитиковтуң** даргалаашкыны-биле эрткен.

Чыылганнар сессиялар аразында мөчээн депутаттар М. А. Суслов, В. М. Глушков, Н. Н. Иноземцев, К. Караев, А. Косанбаев, Р. М. Мусин, З. А. Патаридзе, Д. Расулов, И. М. Семенов, А. В. Сидоренко, И. З. Соколов, А. Н. Цыденов, В. И. Чуйков оларның тураскаалын хүндүлеп ёзулаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа соңгуткан депутаттарының бүрүн эргелерин хынаазының дугайында мандат комиссиязының, ооң даргазы **К. С. Демирчянның** кылганы илеткелиниң талазы-биле доктаал хүлээп алган.

Эвилел Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары **К. У. Черненкону** депутаттар чаңгыс үн-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның сессия мурнунда болган Пленумунга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге болгаш Национальдар Совединге энергетика талазы-биле доктаамал комиссияны организастаарының чугулазын айыткан турган, олар министерстволарның ажылын контрольдап, кандыг-даа эрге-дужаалдыг ажыл-агый удуртукчуларындан курлавырларны чөптүг эвес ажыглап турары дээш айтырыгны тургуза берип болур эргелиг.

Ооң-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму палаталарга энергетика талазы-биле доктаамал комиссияларны тургузар деп санал киирген.

Эвилел Соведи чаа тургустунган Энергетика талазы-биле комиссияның составын бадылаан. Ооң даргазынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизиниң оралакчызы, М. В. Ломоносов аттыг МКУ-нуң ректору депутат **А. А. Логунов** соңгуткан.

Палатаның хуралынга Эвилел Совединиң чамдык доктаамал комиссияларының составынга чамдык өскерилгелерни киирген.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының, 1982 чылда планның күүселдезиниң чоруп турарының дугайында, 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында доктаамал комиссияларның эдеринчи илеткелин Эвилел Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы **Г. И. Ващенко** кылган.

СЭКП ТК-ның сессия мурнунда болган Пленумунга чугаазынга эш Ю. В. Андропов экономиканың амгы байдалын ханызы-биле анализтээн, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээриниң оруктарын айыткан деп, ол чугаалаан.

Планның кол-кол даалгалары база улус ажыл-агыйының пропорциялары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айтыышкыннарынга дүгжүп турар деп, палаталарның комиссиялары санап турар. Планда экономиканың хөгжүлдезиниң темпилерин дүргедедирин көрген, ооң социал угланыышкыны база бүдүрүүшкүннүң ажыктыын бедидеринче угланыышкыны күштелген.

Комиссияларның түңнээни-биле алырга, ниитилел бүдүрүүшкүнүнүң болгаш национал орулганың өзүлдезиниң темпизинге одаар чүүл-энергетика комплекизиниң, кара болгаш өңнүг металлургия, химия болгаш нефтехимия адырларында, машина тудуушкунунуң чамдык адырларында, транспортта болгаш капитал тудугда хөгжүлдениң хожудаашкыны база оларда бар аргаларны болгаш курлавырларны долузу-биле ажыглавайн турары көскүзү-биле багай салдарлыг болуп артпышаан.

Улус ажыл-агыйының эң улуг айтырыгларын шиитпирлээрин алыс сорулганы бодап, комплекстиг көөрүнүң үлегери болза ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы болур. Доктаамал комиссиялар агроүлетпүр комплекизин болгаш аъш-чем бүдүрүүшкүнүн хөгжүдериниң планын өөренип көөрүнче улуг кичээнгейни салган. Планның даалгалары агроүлетпүр комплекизиниң бүгү адырларының ажылының ажыктыын бедидер талазы-биле, ооң материал-техниктиг болгаш саң-хөө хандырылгазын идегелдиг болдурар талазы-биле партияның айтыышкыннарын боттандырарынче угланган.

Улус ажыл-агыйының адырларының, машина тудуушкунунуң-даа техниктиг эде дериишкининиң темпизи ам-даа четпес. Дыка хөй адырларның болбаазын машиналарга, дериг-херекселдерге, приборларга хереглелдери долу хандыртынмайн турар.

Министерстволар бүдүрүлгелерниң техниктиг эде дериишкинин дүргедедиринче кичээнгейни мооңнээр, энергия болгаш материал камнаар бедик бүдүрүкчүлүг технологияны ажыглап болур шуут чаа хевирниң техниказын дыка дүрген тургузар болгаш нептередир угланыышкынны чорудар ужурлуг.

Чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының, садыгның болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының, культураның болгаш уран чүүлдүң улам ыңай хөгжүлдезиниң айтырыгларынче улуг кичээнгейни оратор угландырган, ук адырларның ажылында чамдык көскү четпестерни демдеглээн.

1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң көргүзүглерин база 1981 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында отчетту доктаамал комиссиялар өөренип көрген деп, ол дыңнаткан. Бюджетти экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планының даалгаларынга долузу-биле дүүштүр тургускан болгаш ол улустуң чаагай чоруун чайгылыш чок көдүрериңче партияның угланыышкынын база катап көргүзүп турар.

Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрериниң болгаш сайгарарының планын 179,3 миллион рубльге үүрмектеп садар өртекке көвүдедирин болгаш бюджеттиң орулгаларын 135,2 миллион рубльге көвүдедирин комиссиялар саналдаан. Ол ышкаш эвилелдешкен республикалар бюджеттериниң талазы-биле чарыгдалдарны 135,2 миллион рубльге көвүдедирин болгаш ону социал-культура хемчеглерин боттандырарынга киирерин олар саналдаан.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планын, 1983 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджедин болгаш 1981 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчетту комиссияларның эдиглерин барымдаалап бадылаарын комиссияларның мурнундан депутат саналдаан.

Ооң соонда депутаттар чурттуң күрүне планының болгаш күрүне бюджединиң дугайында илеткелдерни чугаалажып көөрүнче кирген.

Бүгү совет кижилер ышкаш Россия Федерациязының ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылдап кылганы ленинчи иштики болгаш даштыкы политиканы чайгылыш чокка боттандырарынче угланган партияның угланыышкынының уламчылалдыын, көскү политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы эш Ю. В. Андроповту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының бедик болгаш харыысалгалыг албан-хүлээлгезинге соңгаанын бүрүн болгаш долузу-биле чүүлдүгзүнүп турарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **Л. Б. Ермин** демдеглээн.

ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга белеткелдерни республикада күш-ажылчы бедик энтузиасчы чоруктуң байдалынга боттандырып турарын оратор чугаалаан.

Бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидери, планныг онаалдаларны боттандырары улус ажыл-агыйының чамдык адырларында ам-даа чедип алдынмайн турарын ооң-биле кады депутат чугаалаан.

Эрткен алды он чылдар иштинде экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдеринге Советтер чуртунуң чедиишкиннери ленинчи национал политиканың кайгамчыктыг үре-түңнелдерлиин, социалистиг тургузугнуң, амыдыралдың совет овур-хевириниң алызындан артык шынарлыын, улуг аргаларлыын Украинаның Компартиязының ТК-ның ийиги секретары депутат **А. А. Титаренко** демдеглээн. Украин ССР-ниң ажылчы чоннары Совет күрүнениң юбилейин ажыл-агый, культура тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуп турар.

Партия, совет болгаш ажыл-агый органнары Аъш-чем программазын боттандырарының дугайында онзагай сагыш салып турар. Ооң-биле кады оратор чамдык бүдүрүлгелерде бүдүрүлгениң өзүлдезиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң темпизи беш чыл планында көдүргенинден чавыс болуп турарын демдеглээн. Материал-чиг-эт болгаш оттулар-чүүл-энергетика курлавырларын ажыр чарыгдаар чоруктар бар.

Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **А. Н. Аксенов** ниитилел бүдүрүлгезин интенсификастаарының, бүдүрүлгелерни чаарты кылырының хемчээлдерин улгаттырарының чамдык айтырыгларынга доктааган. Капитал салыышкыннарының пландаарының системазын болгаш керээлиг ажылдарның хемчээлин, а ол ышкаш минералдыг чемишчилиглерни сөөртүрүнүң практиказын үндезин-биле экижидери негеттинип турар дээрзин ол саналдаан.

ССРЭ-ниң аар индустрия бүдүрүлгелериниң тудуушкунунуң министри депутат **Н. В. Голдин** бүдүрүкчү күштерни көвүдедиринге, совет кижилерниң материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидеринге капитал тудугнуң чугула рольдуун демдеглээш, тудугжуларның болгаш монтажчыларның күш-ажылчы коллективтери юбилейлиг чылдың программаларын чедиишкинниг доозар талазы-биле күжениишкинниг ажылдап, олар бүдүрүлге объектилерин хөйү-биле ажыглалга киирерин чедип ап турарын дыңнаткан.

Москва демир-орууну Ильич аттыг локомотив депозузунуң электровоз машинизи депутат **С. Е. Яцков** ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга алдар кылдыр найысылалдың ажылчы чоннарының чарыжының дугайын чугаалаан.

Москваның улус ажыл-агыйын болгаш демир-орук транспортун улам ыңай хөгжүдериниң чугула айтырыгларынче депутат улуг кичээнгей салган.

Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришпишаан, республиканың ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап турарын Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Н. Д. Худайбердыев** дыңнаткан. Республика агаар-бойдустуң эң-не берге байдалдары турза-даа хөвең белеткээриниң күрүне планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседип турар.

Ооң-биле чергелештир бисте шиитпирлеттинмээн сорулгаларның болгаш четпестерниң барын эки билип турар бис деп оратор чугаалаан.

Чурттуң 1983 чылда күрүне планының болгаш бюджединиң сессияга чугаалажып көөрү-биле киирген төлевилелдерин бадылаар дугайында саналды ССРЭ-ниң кат-чимис-ногаа ажыл-агыйының министри депутат **Н. Т. Козлов** деткээн.

1983 чылдың планында министерствонуң системазының талазы-биле даалгаларны ёзу-

(Уланчызы 2-ги арнында).

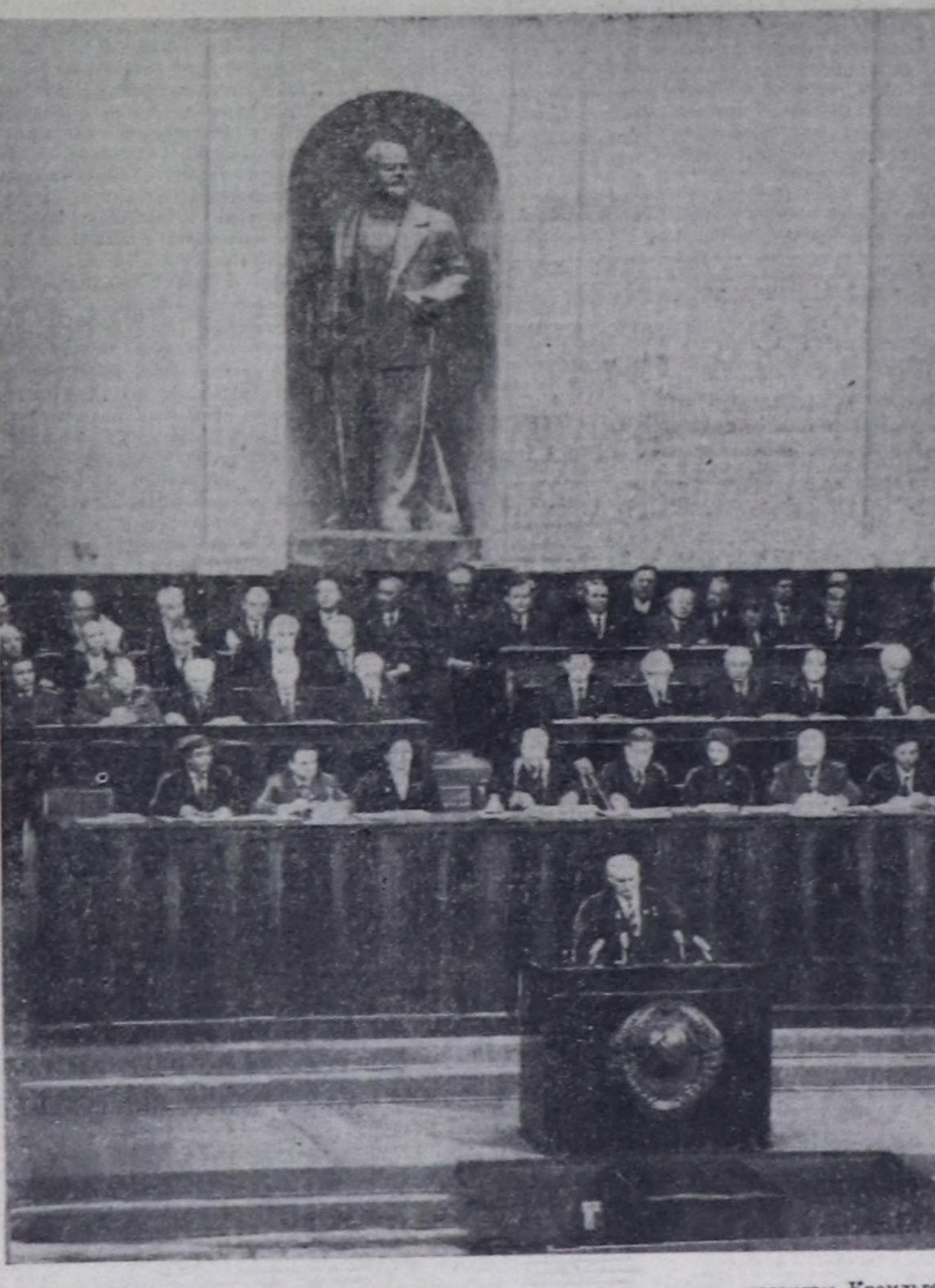

МОСКВА. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязы Кремльге ноябрь 23-те ажылын эгелээн.
ЧУРУКТА: Эвилелдиң Совединиң болгаш Национальдар Совединиң каттышкан хуралы.
СЭТА-ның фотохрониказы, (Чурукту фототелеграф дамчыштыр хүлээп алган).

ПАРТИЯНЫҢ ПЛАННАРЫ— ЧОННУҢ ПЛАННАРЫ

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязының материалдарын совет кижилер улуг сонуургал-биле номчуп, партия болгаш чазактың иштики болгаш даштыкы политиказын чүүлдүгзүнүп, деткип турарлар.

Кызылдың дааранылга фабриказының коллективи Пленумнуң болгаш сессияның материалдарын бедик көдүрлүүшкүн-биле уткааннар.

ЧУРУКТА: үшкү бригаданың мастери Людмила Даргын-оол СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын эш-өөрүнге таныштырып турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЭЭ-ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

«...багай ажылдааны, ажыл кылбааны, а харыысалга чок болганы ажылдакчыларның материалдыг макталынга, албан-дужаалынга болгаш моральдыг авторитединге эң-не дорт болгаш чайлаш чок салдарлыг болур». СЭКП Төп Комитединиң эрткен Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов мынча деп чугаалаан. Ооң ол чугаазын изии-биле деткип тур мен.

Сөөлгү чылдарда удуртукчу ажылдакчыларның болгаш черле бүгү ажылчыннарның четпес ажылдаанынга хамаарыштыр хемчеглер элээн алдынып турар апарган. Бо чорук ажылды экижидеринге, кижилерниң харыысалгазын бедидеринге, каража-когаралды катап эгидеринге улуг дузалыг. Ол дугайын СЭКП ТК-ның бо Пленумунуң онзалап демдеглээни черле чөп.

Хой ажылынга үр болдум, бригадирлеп-даа чордум. Ажылынга ээ-харыысалга чок улустарны база көрүп келдим. Чамдык ындыг кижилерниң өре-ширезин бээин чогуур үезинде төлеттирбес, хуусаазын узамдыктырар таварылгалар бо-ла тургулаар. Ол туржук оларны шаңнап, мактай-даа бээр бис. Ындыг чорукту болдурбазын чогум-на бо Пленумга эш Ю. В. Андропов тодаргайы-биле айыткан-дыр. Ол айтыышкын бистиң совхозтуң чамдык ажылдакчыларынга болгаш ажылчыннарынга база хамааржыр. Ынчангаш совхозтуң парткому Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле бүгү хемчеглерни алыр дээрзинге идегээр мен.

И. ДАНЗУРУН,
«Чодураа» совхозтуң хойжузу, Ленин, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи.

ИЗИИ-БИЛЕ ДЕТКИП ТУР БИС

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 чыл) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазы бистиң комплекстиг тудугжулар бригадазының бүгү кежигүннериниң улуг сонуургалын болдурган. Ажылчын кижи бүрүзү ону изии-биле деткип турар. Ол ындыг болбастың аргазы чок. Эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы партия болгаш чазактың моон мурнунда чылдарда чорудуп келген иштики болгаш даштыкы политиказынга бүрүн дүгжүп, совет кижилер дугайында, ооң күш-ажылының болгаш амыдырал-чуртталгазының байдалдарының, ооң угаан-бодал хөгжүлдезиниң дугайында сагыш салыышкын-биле долдунган-дыр. Шак ол бодалдар совет кижи бүрүзүнүң күзел-чүткүлдери-биле база бүрүн дүгжүп, ынчангаш оларның улуг деткиишкинин ап турар чылдагааны-даа ында.

Пленумнуң материалдарын номчуп орарга бистиң чуртувуста кылдынган ажылдар хөй чорду. А чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны ажыт-чажыт чокка чугаалаан-дыр. Мен тудугжу кижи мен. Найысылал Кызылдың тудугларынга хөй чылдар дургузунда ажылдап келдим. Ындыг болганда меңээ, харын-даа чүгле меңээ эвес, а бригадамның өске кежигүннеринге эш Ю. В. Андроповтуң мынча дээн сөстери кончуг чоок, чөптүг болган. «Амгы үеде камналга, улустуң байлааң хумагалыг көөрү — бистиң планнарывыстың боттуг чоруунуң айтырыы-дыр». Ажы-биле чугаалаарга, ылангыя тудугда камналга айтырыын бирги черге кылдыр көрзе чогуур. Бо айтырыг бистиң тудугларывыста чогуур деңнелинге чедир тургустунмаанын билир бис. Тудуг шөлдеринге эккелген тургустунмаанын билир бис. рының, соңга рамаларының шынары куду болуп турар.

Ол дугайында чугаа хөй болуп турза-даа, эки түңнел чок болуп артып турар. Мен бодаарымга, Кызылдың тудугларында партия организациялары бо ажылды экижидеринче кошкак кичээнгей салып келген ышкаш-тыр. Ынчангаш СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң материалдарында айытканы ышкаш, бүгү партия комитеттери, бүгү партия организациялары маңаа холбаштыр улуг ажылдарны чорудар апаар дээрзин чүүлдүгзүнүп турар мен.

Бистер ам уругларга соматика эмнелгезиниң тудуунда ажылдап турар бис. Октябрь айның бүдүрүлге планын күүседип алдывыс. Ол тудугну шынарлыг кылгаш, чогуур хуусаазында ажыглалга киирер бис.

К. КҮЖҮГЕТ,
«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде бригадир, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

ДАЙЫНЧЫ ПРОГРАММА

Бүгү совет улус-биле бир демей, бистиң «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коммунистери болгаш бүгү ажылчылары СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын бүрүн долузу-биле чүүлдүгзүнмүшаан, ажыл-чорудулгага дайынчы программа кылдыр хүлээп алган. Ылангыя Юрий Владимировичиниң чугаазында чурттуң иштики болгаш даштыкы талазы-биле амыдыралынга холбашкан эң чугула айтырыглар кирип турар.

Чоннуң байлаан камнап, хумагалаар дугайында улуг кичээнгей салдынган. Ооң ындыг одуругларны көрээл. «Хөмүр-дашты, бойдус газын, нефть продуктуларын, чылыг болгаш электри энергиязын ээ ёзу-биле көрүп, ажыглаары кончуг чугула» дээрзин айыткан. Камналга болгаш бүгү чүүлдерге хумагалыг болур дугайында партияның салган сорулгаларын ажыл-херек кырынга боттандырар дээш хөмүр-даш разрезиниң шахтёрлары, ында партия болгаш хөй-ниити организациялары чамдык ажылдарны чорудуп келген. Ооң түңнелинде коллектив бо чылдың эгезинден бээр 31,4 муң киловатт-шак электри энергиязын, 12,7 муң килокалорий чылыг энергиязын камнап алган. Ооң аңгыда разрез бодунуң хереглелинге чарыгдаар хөмүр-даштан 60 тонна камнаттынган.

Ам бо хүннерде СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын, Ю. В. Андроповтуң чугаазын шахтёрлар калбаа-биле таныжып, өөренип эгелээн. Пленумнуң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырарынга боттарының үлүг-хуузун киирер дээш шахтёрлар улам күжениишкинниг ажылдаарлар.

Д. САРЫКАП,
коммунист, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде участок начальниги.

ЧОРГААРАЛДЫҢ СӨСТЕРИ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, бүгү совет улус-биле бир демей, бистиң республиканың ажылчы чоннары хүлээп көрүп турарынга мен база үнүм кадып тур мен. Совет кижи дугайында сагыш салыышкын партияның программалыг сорулгазы, ооң бүгү ажыл-чорудулгазының утка-шынары болуп турары кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин улам өөртүп, чоргааралын хайныктырып келир-дир.

Делегейге быжыг тайбыңны дээш демисел совет даштыкы политиканың өскерлиш чок алыс сорулгазы болуп турары СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң ук Пленумга чугаазында база катап онзалап демдеглеттинген болду. Чер делегей кырынга тайбың аас дээр турда, калаа-даа аас-кежик, чаагай чуртталга хайныгар болбайн аан. Хөй уругларның иези база ажы-төлдеримниң уругларының кырган-авазы кижи болганымда бистиң партиявыстың тайбыңны камгалаарынче угланган даштыкы политиказын ханы чүүлдүгзүнүүшкүн-биле деткип, аңаа өөрүп четтириишкинниң, чоргааралдың сөстерин бүгү совет кижилер-биле бир демей, сөглеп тур мен.

Кара-кыс МУНЗУК,
РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОНГУ ЧЫЫЖЫНЫҢ ЧЕДИГИ СЕССИЯЗЫ

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БОЛГАШ ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

гаар чоннуң негеделдерин улам доллур хандырары-биле кат-чимис аймаа болгаш ногааларны бүдүрериниң темпизин шапкынчыдарын айыткан деп, ол чугаалаан.

Казахстанның Компартиязының Төп Комитединиң секретары депутат **Н. А. Назарбаев** республиканың үлетпүрүнүң болгаш кодээ ажыл-агыйының улуг чедиишкиннериниң дугайын чугаалаан. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарының үезинде чурттуң Аъш-чем программазынга улуг үлүүн киирген тараажыларның бо чылда кызымаккай ажылының дугайын ол онзалап демдеглээн.

Депутаттың бодап турары-биле алырга, беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүседир төлээде, республиканга план болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун быжыглаарының, экономиканың бүгү адырларынга курлавырларны камнаарының талазы-биле партия органнарының ажылын улам күштелдирери чугула боор турар.

(СЭТА).

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдаар залынга бурунгу хүн 16 шакта Националдар Совединиң баштайгы хуралы эгелээн.

Эштер **А. Я. Пельше, В. В. Кузнецов, Ш. Р. Рашидов, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар үргүлчүледиг адыш часкааны-биле уткаан.

Хуралды В. П. Рубен даргалаан.

Сессиялар аразында үеде мөчээн депутаттар И. Х. Баграмян, Ф. Ц. Гассиева, Н. А. Пилюгин, Е. К. Федоров, С. К. Цвигун, Г. И. Чиряев оларның тураскаалын чылгаңнар хүндүлеп ёзулаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа соңгуткан депутаттарының бүрүн эргелерин хынаашкынының дугайында мандат комиссиязының, комиссия даргазы **А. Г. Коркиннин** кылганы илеткелиниң талазы-биле доктаал хүлээп алган.

Палата Энергетика талазы-биле доктаамал комиссияны тургускан болгаш ооң составын бадылаан. Комиссияның даргазынга Казахстанның Компартиязының ТК-зының ийиги секретары депутат **О. С. Мирошхин** соңгуткан.

Националдар Совединиң чамдык доктаамал комиссияларынга өскерилгелерни киирген.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш 1982 чылда планның күүселдезиниң чоруп турарының дугайында, 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында доктаамал комиссияларның эдеринчи илеткелдерин Националдар Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы **Н. И. Маслеников** кылган.

Партияның болгаш чоннуң чаңгыс эвииниң, Төрээн чурттуң күчү-күжүн улам ынай быжыглаарынче, совет кижилерниң чаагай чоруун бедидеринче угланыышкынның чайгылыш чок чорудар дээн шиитпирлиг чоруктуң кескү херечилери болза СЭКП Төп Комитединиң сессия мурнунда болган Пленуму болур, ында келир чылда Күрүне планының база Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып көрген болгаш колдуунда чүүлдүг деп көрген деп, оратор чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов Пленумга бодунуң чугаазынга экономиктиг хөгжүлдениң бүгү талалыг анализин берген, ниитилел бүдүрүкчүшкүнүнүң ажыктыын бүгү тала-биле бедидериниң, ону интенсификастаарының ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдарының, ажылдың участок бүрүзүнге организастыг болгаш сагылга-чурумнуг чорукту хандырарының талазы-биле чугула сорулгаларны тодараткан. СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлери — совет улустуң ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы, коммунистиг тургузуушкунга бедик чедиишкиннер дээш демиселге ооң чогаадыкчы идепкейинин улам ынай өөскүдезиниң күчүлүг үндезини болур.

Националдар Совединиң доктаамал комиссиялары Эвилел Совединиң комиссиялары-биле кады 1982 чылда план күүселдезиниң чоруп турарын чугаалажып көргеш, улус ажыл-агыйында чедип алдынган эки түңнелдерниң чугула ужур-дузалыын демдеглээн, олар дээрге чурттуң экономика болгаш социал талазы-биле улам ынай хөгжүлдезинге идегелдиг бааза болур деп, Н. И. Маслеников дыңнаткан. Оон-биле кады ажыл-агый чорудулгазының түңнелдериниң чамдыызы бөгүнгү сорулгаларга дүүшпейн турар.

1983 чылдың планы болгаш бюджеди улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидериниң, ону интенсификастаарының талазы-биле партияның чугула айтышкынын боттандырарын көрүп турар. Оларда совет экономиканың өзүлдезиниң темпилерин дүргедедири, социал улуг айтырыгларны чайгылыш чок шиитпирлээри көрдүнген. Чазактың ССРЭ-ниң Дээди Совединге бадылаары-биле киргени 1983 чылда чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр кылдынган деп санап турар.

Планда онзагай кичээңгейни социал хөгжүлдениң болгаш чоннуң чаагай чоруун улам ынаа бедидериниң айтырыгларынче угландырган. Националдар Совединиң доктаамал комиссиялары Эвилел Совединиң комиссиялары-биле кады 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планын бүгү талалыг анализтеп көргениниң түңнелинде чоннуң херегле барааннарының чамдык хевирлерин бүдүрерин болгаш саңгарарын үүрмектеп садар өртек-биле 179,3 млн. рубльге көвүдедириниң аргазын тывкан болгаш ол немелделерни киирбишаан, Күрүне планын бадылаар деп саналдап турар.

Күрүне планын палаталарның доктаамал комиссияларынга чугаалажып көрүп турда ону күүседирин бар курлавырларны немей киириштирерин, четпестерни чайладыр талазы-биле экономиктиг болгаш организастыг хемчеглерни ап чорударын, моон соңгаар ажылдың кол-кол угланыышкыннарынга күжениишкиннерни мөөңнээрин негеп турар деп айыттынган.

Бирги чергениң сорулгазы болза Аъш-чем программазын боттандырары болур. Ол сорулгага улуг саң-хөө болгаш материал-техниктиг курлавырларны, оон иштинде бедик бүдүрүкчүлүг дыка хөй техниканы, минералдыг чемиштерни тускайлап турар. 1983 чылдың планы болгаш бюджедин чугаалажып көрүп турганының үезинде депутаттар улуг кичээңгейни одаар чүүл-энергетика комплекизиниң хөгжүлдезиниң айтырыгларынче, бүгү хевирлерниң транспортунуң, бир-ле дугаарында демир-орук транспортунуң үзүктелиишкин чок ажылдаарының, чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерин улам көвүдедириниң айтырыгларынче угландырган.

Келир чылдың планы болгаш бюджеди совет кижилерниң амыдыралчы эрге-ажыктарынга бараан болуп турар деп, оратор түңнелинде чугаалаан. Оларны күүседирде СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунга онзалап демдеглээни ышкаш, коммунистиг тургузуушкунга чаа чугула базым болур.

Чурттуң Күрүне планының болгаш бюджединиң дугайында илеткелдерни Националдар Совединиң депутаттары чугаалажып көрүп эгелээн.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлери, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң ында чугаазы ажылдаарының практиктиг программазы-биле коммунистерни, бүгү совет кижилерни чепсеглеп, партияның XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле улам-на күжениишкинниг ажылдаарынче оларны сорук кирип турар деп, Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **В. А. Гребенюк** онзалап демдеглээн.

Эвилелдешкен республика бүрүзүнүң бүдүрүкчү күштериниң шапкын хөгжүдери сессияга чугаалажып көрдүнүп турар планның болгаш бюджеттиң төлевилелдеринде айыткан-дыр деп, ол чугаалаан. Совет улустарның найыралдыг өг-бүлезинге Казахстанның чедиишкиннери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының бүдүүзүнде улам тодаргай көстүп турар.

Кодээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда эң чугула сорулгаларның салдынганын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат **Е. Ф. Карпова** онзалап чугаалаан. Кара хөрзүннүг эвес черлерни мал болгаш чер ажылының бедик бүдүрүкчүлүг районуу кылдыр сайзырадыр талазы-биле программаны күүседирин уламчылаар.

Республиканың чиик үлетпүрүнүң ажылында бар бергедээшкиннерниң дугайында оратор чугаалаан болгаш постааны бүдүрүлгелерин чаартырының, техника-биле эдерирериниң эргежок чугулазынче кичээңгейни угландырган.

Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга Украинаның ажылчы чоннарының чедиишкиннериниң дугайында профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң даргазы депутат **В. А. Сологуб** демдеглээн болгаш партияның негелделеринге дүүштүр социалистиг чарышты улам-на калбартып, сайзырангайжыдарының эргежок чугулазын айыткан.

Массаларның сорук кириишкинниг күш-ажылы болгаш чогаадыкчы чоруу, социалистиг чарыштың калбарганы ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге эки үндезинни хандырып турар.

Айыткан сорулгаларны боттандырарынга партияның угланыышкынын уламчылап чорударын бадыткаан болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга эш Ю. В. Андроповтуң соңгаан СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлерин республиканың ажылчы чоннары сеткил ханышкын-биле уткаан деп, Латвияның Компартиязының Рига хоорккомунуң бирги секретары депутат **И. Я. Вагрис** чугаалаан. Совет кижилерниң чаагай үре-түңнелдиг күш-ажылы тайбың дээш демиселге боттуг салышкын болуп турарын ажылчы чоннарның кижи бүрүзү эки билир деп, ол демдеглээн.

Мен, депутаттарның белеткел комиссиязының кежигүнү болганымда, 1983 чылдың планының болгаш бюджединиң төлевилелдерин нийтизи-биле чурттуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларының, республика бүрүзүнүң план ёзугаар хөгжүүрүн хандырар деп санааш, ол документилерни бадылаар дугайында чүве чугаалаан депутаттарның санынга каттыжар-дыр мен деп, ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң далай флодунуң министри депутат **Т. Б. Гуженко** дыка хөй судноларда, бүдүрүлге черлеринде болгаш организацияларда ажылды организастаарының мурнакчы аргаларының нептерээни, бедик түңнелдерни чедип алырынче угланган социалистиг чарыштың калбарганын чугаалаан.

Белоруссияның Компартиязының Могилёв обкомунуң бирги секретары депутат **В. В. Прищепчик** 1983 чылдың планының болгаш бюджединиң төлевилелдерин мобилизакчы улуг күштүг документизи-дир деп адаан. Областың ажылчы чоннарының чурттуң Аъш-чем программазын күүседиринге киирип турар тодаргай үлүүнүң дугайын ол чугаалаан.

Ынчалза-даа ук областа бүдүрүлге күчүлерин чамдыкта чогуур хуусааларында ажыглалга киирбес, ажыл шагын чидирер чоруктар, чиг-эт болгаш электри энергиязы камналга чок чарыгдаттынар таварылгалар барын депутат шүгүмчүлээн.

Совет Азербайджанның ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың даалгаларын күүседиринге боттарының салышкынын кылып турарын республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **С. Б. Татлиев** чугаалаан.

Депутат суттарылгалыг черлериниң, республиканың бойдус курлавырларының ажыктыг дузазын улгаттырарының айтырыгларының дугайын тодаргай чугаалаан.

ССРЭ-ниң улустарының найыралының улуг күжүнүң, ооң ачызында чурттуң амыдыралының бүгү адырларынга кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алганының дугайын Грузия ССР-ниң Махарадзево районунуң Ленин аттыг колхозунуң даргазы депутат **Г. А. Цитлидзе** чугаалаан.

Республиканың аңгы-аңгы хоорайларынче чүдүрүн чорудуп турары продукциязының чамдыызының транспортту дужурерниң болгаш баазаларга кадагалаарының үезинде чогуур хайгаарал-хыналданың чогундан херегленчилерге четпейн турарынга харааданышкынны депутат илереткен.

Молдавияның үлетпүрүнүң болгаш агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезиниң бедик темпилиг чоруп турары күш-ажылдың нийти-эвилел хуваалдазының түңнели боор турарын Молдав ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **И. Г. Густиян** чугаалаан.

Аъш-чем программазының чедиишкинниг күүсеттинерин улуг хамаарыжып турар айтырыгларга депутат тодаргай доктаап, чугаалаан. Садоводтарның, ногаажыларның, тараажыларның-даа продукциязын болбаазырадып кылырының кадагалаары, чогуур черлерге чедирери амдыызында четпестерлиг боор турарын ол айыткан.

• • •

Ноябрь 24-те ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында

ССРЭ-ниң саң-хөө министри депутат В. Б. ГАРБУЗОВТУҢ илеткели

Он бирги беш чылдың даалгаларын боттандырар талазы-биле чурт юбилейлиг чылда чугула базымны кылган деп, В. Ф. Гарбузов чугаалаан. Национал орулга 460 миллиард рубль болур болгаш 9 миллиард рубльге өзер. Үлетпүр продукциязы чыл дургузунда барык 20 миллиард рубльге хөй бүдүрүп үндүртүнген турар. Ол немей өзүлдениң кол кезээ күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң күсели-биле хандыртынып турар.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының боттанышкыны эгелээн. Кодээ ажыл-агыйга агаар-бойдустуң байдалы чамдык районнарга бо чылын эки эвес болган-даа болза, чуртка аъш-чемниң хөй хевирлерин бүдүрерин хандырар арга бар болган.

Материалдыг бүдүрүлгениң чедип алдынган деңнели чоннуң чаагай чоруун улам ынай чайгылыш чок бедидеринге үндезинни тургузуп турар.

1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджеди планга орулгалар талазы-биле 102,2 хуу, чарыгдалдар талазы-биле — 100,7 хуу күүсеттинип турар.

Совет улус беш чылдың баштайгы ийи чылының түңнелдерин сеткил ханышкын-биле үндүрүп турар. Партияның экономиктиг политиказы амыдыралда чайгылыш чок чорттунуп турар, бистиң чуртувус СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тодаратканы дениилчи шын угланышкын-биле чоруп орар.

СЭКП ТК-ның сессия мурнунда болган Пленуму СЭКП-ниң XXVI съездизиниң чурттуң мурнунга салганы пландарны улам ынай боттандырарынга мобилизакчы онза чугула рольду ойнаар. Пленумнуң доктаалында, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында улус ажыл-агыйының кол-кол айтырыгларының талазы-биле принциптиг айтышкыннарны берген, даразында чылдарда политиктиг болгаш организастыг ажылдың кол угланыышкыннарын тодараткан.

1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджеди партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон даразында Пленумнарының шиитпирлерин барымдаалап ажылдап кылган. Ол Күрүне планы-биле дүүштүр тургустунган болгаш экономиканың болгаш чоннуң чаагай чоруун улам ынай көдүрериниң, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарын эргежок чугула акша-хөренгилер-биле хандырар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге бадылаары-биле бюджетти орулгалар талазы-биле 354 миллиард рубль, чарыгдалдар талазы-биле 353,8 миллиард рубль түңге киирип турар. Орулгалар чарыгдалдардан 0,2 миллиард рубль ажып турар.

Улус ажыл-агыйынга салышкыннарның нийти түңү — бюджеттен акшаландырышкынның, бүдүрүлгелерниң боттарының хөренгилери болгаш банкылар чээлилери — бо чылдыынга деңнээрге, 16,1 миллиард рубль өзер болгаш 349,3 миллиард рубль чедер. Элээн хөй хемчээлдиг бо курлавырлар экономиканың кол адырларының материал-техниктиг баазазын калбартыр болгаш быжыглаар, улус ажыл-агыйының пропорциялыын экижидер арганы бээр.

Херек кырында планнаттынган бүгү национал орулганың немей өзүлдезин хереглел фондузун көвүдедиринче угландырар. Национал орулгага ол фондунуң деңзигүүрү беш чылдың эгезинде 75,3 хуу турганынга удур 76,3 хуу чедир өзер.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының күш-ажылының төлевирин экижидер талазы-биле хемчеглерни боттандырарынга эргежок чугула акша-хөренгини үндүрүп берип турар. Уругларлыг өг-бүлелерге күрүнениң дузаламчызын көвүдедирин уламчылаары көрдүнген. Бир хар чедир назылыг уругну ажаап турганы дээш ажылдап турар иелерге кезик-чамдык төлевирлиг шөлээни бээрин болгаш уруг төрүттүнгенде херээженнерге хары угда пособие төлеп бээрин боттандырып чорударын чурттуң бүгү девискээринге доозар. Ол ышкаш чаңгыс бүдүрүлгеге 25 чылдан (уругларлыг херээженнерге 20 чыл) эвээш эвес үеде ажылдаан кижилерге пенсия хандырылгазының, пионер лагерьлеринге путевкалар өртээ төлээриниң талазы-биле немелде чиңгелделерни тыпсыры социал хемчеглерниң иштинде база көрдүнген. 1983 чылдан эгелеп нийти билиг школаларының X—XI класстарын киириштир бүгү өөреникчилерин өөредилге номнары-биле хостуг хандырар.

Чоннуң чаагай чоруун бедидер талазы-биле беш чылдың төлевилээн хемчеглеринде күрүнениң нийти чарыгдалы бо чылын 3,9 миллиард рубль турганынга удур 1983 чылда 7,3 миллиард рубль чедер.

Бистиң чуртувуста чуртталга айтырыы чайгылыш чокка шиитпирлеттинип турар. 1983 чылда 106,6 миллион дөрбелчин метр шөлдүг чаагайжыткан чуртталга бажыңнарын тудары көрдүнүп турар, ол чоруу 10 миллион хире кижиниң чуртталга байдалын экижидер.

Эртем-шинчилелдерин акшаландырарынга 25,5 миллиард рубльди үндүрүп берип турар. Бо чылга деңнээрге ук чарыгдалдар 6,2 хуу көвүдээр. национал орулганың өзүлдезиниң көрдүнген темпизинден ол элээн бедик болуп турар.

Долгандыр турар бойдус чүүлдериниң камгалаар, бойдусту чөп ажыглаарынга акшаландырышкынның бүгү дестеринден 8 миллиард ажыг рубльди үндүрүп бээр.

Ниитилел-политиктиг тургузуу хамаан чокка бүгү күрүнелер-биле экономиктиг бүгү талалыг кады ажылдажылганы чорудар талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң угланыышкыны планда болгаш бюджетте сиңниккен.

Үлетпүрнү акшаландырарынга материалдыг чаагай кежикти бүдүрүп турар адырга бүгү салышкынның чартык хире кезии — 177,8 миллиард рубльди үндүрүп берип турар.

Аар үлетпүрнүң хереглелинге бүгү дестерден 151,7 миллиард рубльди, чиик, аъш-чем, эът-сүт үлетпүрүн, балык ажыл-агыйын, ол ышкаш тус чер үлетпүрүн хөгжүдеринге 26,1 миллиард рубльди чарыгдаары планнаттынган.

Үлетпүр бүдүрүлгезин хөгжүдеринге болгаш сайзырангайжыдарынга күрүнениң капитал салышкынының мурнады өстүрери көрдүнүп турар. 1983 чылда ол салышкыннар 63,6 миллиард рубль чедер болгаш 15 хуу өзер.

Эң-не шыңгыы камналга, каяа-даа, бүгү-ле чүүлдерге камналга — партияның салып турары эң чугула ажыл-агыйжы болгаш политиктиг сорулгазы ындыг. 1983 чылда продукцияның бот-үнезин 0,3 хуу кызырары планнаттынган.

Демир-орук, далай, хем болгаш транспорттуң өске-даа хевирлериниң, а ол ышкаш харылзаа бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге баазазының хөгжүлдезинге 28,9 миллиард рубльди тускайлаан.

Агроүлетпүр комплекизиниң акшаландырышкын айтырыгларынга доктаагаш, ында Аъш-чем программазының даалгаларынга шыңгыы дүүштүр 1983 чылда хөй курлавырларны үндүрери көрдүнген деп, министр демдеглээн. Оларның нийти хемчээли 126,9 миллиард рубль чедер.

Агроүлетпүр адырларынга капитал салышкыннар 47 миллиард рубль хире түңге планнаттынган болгаш бо чылдыы-биле деңнээрге, 3,7 хуу өзүлделиг болур. Кодээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге нийти чарыгдалдар колхозтарның хөренгилерин киириштир 98,6 миллиард рубль болур.

1983 чылдың январь 1-ден эгелеп мыйыстыг бода малды, хаваннарны, сүттү, тарааны, чигир свёкланы, картофельди, ногааларны болгаш өске-даа продуктуларны садып алырының өртектерин улгаттырарынга бюджеттен 16 миллиард рубльди тускайлаан.

Агроүлетпүр комплекизинге тускайлап берип турар хөй материалдыг болгаш акша-хөренги курлавырлары аргалыг-ла болза, кыска хуусааның иштинде эгидилгени берген, эки шынарлыг аъш-чем продуктуларының долу хемчээлдиг немелдези боор чуртка хуулзун деп партия болгаш чазак кичээңгейни углап турар.

Экономиканың чугула участоктарының бирээзи болза, капитал тудуг болгай деп илеткелчи демдеглээн, 1983 чылда улус ажыл-агыйының капитал салышкыннарының акшаландырышкынының нийти хемчээли 144,8 миллиард рубль, оон иштинде күрүнениң капитал салышкыны — 124,2 миллиард рубль болур деп дыңнаткан.

Чаа тудугларның хемчээлин ээзээжедирин болгаш ажыглалга кирер база эгелээн тудугларга курлавырларны бар-ла аргалар-биле мөөңнээрин планда болгаш бюджетте көрген. Салышкыннарның хемчээли кереэлиг тудуг организацияларының материал-техниктиг болгаш саң-хөө курлавырлары-биле, тудуг баазазы-биле дүүшкен турары эргежок чугулазынче кичээңгейни угландырган. Ол сорулга-биле мурнуку чылдардан өнзаланып турар чүве болза капитал салышкыннарының планы-биле кады кереэлиг ажылдар планы бадылаттынар.

Садыгның болгаш амыдыралга ачы-дуза чедирилгезиниң акшаландырышкынының дугайында кезээнде айыткан болза, 1983 чылда күрүне болгаш кооператив садыын акшаландырарынга 6,6 миллиард рубльди тускайлап бээр. Үүрмектеп садар бараан саарылгазы 314,6 миллиард рубль түңнүг болур болгаш бо чыл-биле деңнээрге 5,4 хуу өзер. Амыдыралга ачы-дуза чедирилгези 9,2 миллиард рубль хемчээлге чедер. 1982 чылдыынга деңнээрге 6,8 хуу көвүдээр.

Социал-культура албан черлерин болгаш бо талазы-биле хемчеглерни улам ынай хөгжүдеринге ССРЭ-ниң Күрүне бюджединден 114,1 миллиард рубльди көрген. Оон аңгыда, күрүнениң болгаш колхоз-кооператив бүдүрүлгелери болгаш организациялары социал-культура сорулгаларынга боттарының 27 миллиард рубль түңнүг хөренгилерин киирер. 795 муң олуттуг чаа школаларны тудар. 536,2 муң олуттуг уруглар садтарын болгаш ясилерин ажыглалга киирери көрдүнген.

Улус ажыл-агыйынга кадрлар белеткелиниң айтырыын планда болгаш бюджетте улуг кичээңгейни угландырган. Чурттуң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлери 2,1 миллион специалистерни белеткеп үндүрер. Профессионал-техниктиг училищелер мергежилдиг 2,5 миллион ажылчыннарны белеткээр. 1982 чылда 52 муң орунну чаа эмнелгелерни тудар. Медицина үлетпүрүнүң адырының продукциязы бо чыл-биле деңнээрге, оон 4,9 хуу көвүдээр.

Күрүнениң социал страхованиезиниң ВЦСПС-тиң эргезинде турар бюджедин ССРЭ-ниң Күрүне бюджединде чарыгдалдар талазы-биле 43,5 миллиард рубль түңге, деңнештир көөрге, 6,4 хуу өзер кылдыр киирген. Ол акша-хөренгини пенсияларны болгаш акша дузаламчылары төлээринге, санаторий-курорт эмнелгезинге болгаш дыштанылгага чарыгдаар апаар. 1983 чылда 13,7 миллион ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар халас болгаш чиигелделиг путёвкалар-биле санаторийлерге база дыштанылга бажыңнарынга эмнедир азы дыштаныр. Пионерлер лагерьлеринге 13,9 миллион уруглар боттарының кадыкшылын улам быжыглап алырлар.

Коммунистиг тургузуушкун болгаш чер кырынга тайбыңны камгалаары дээрге, бистиң партияның болгаш күрүневистиң политиказының бот-боттарының аразында үзүлбес холбаалыг ийи кол эчис сорулгазы болур деп, илеткелчи демдеглээн. Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруунуң шыңгыызы-биле күштелгениниң байдалдарында бистиң күрүневис тайбынче чуткулуг угланыышкынны быжыы-биле, чайгылыш чокка барымдаалап турар.

Оон-биле кады делегей кырында амгы байдал чурттуң камгаланыр аргазын чогуур деңнелге тургузар талазы-биле хемчеглерни алырынче бистерни албадап турар. Совет улустуң, оон өнүктериниң болгаш эвилелчилериниң айыыл чок чоруун хандырарынга шуут эргежок чугула түңнерден ажыр чаңгыс-даа рубльди ол сорулгаларга бистиң күрүневис чарыгдавас. 1983 чылга ССРЭ-ниң Күрүне бюджединде чурттуң камгалалынга 17,05 миллиард рубльди баш удур көрген. ол дээрге, бюджеттиң чарыгдалының 4,8 хуузу боор турардыр.

Партияның болгаш күрүнениң улус ажыл-агыйын удуртур талазы-биле ажыл-чорудулгазынга эргелеп башкарарының системаларын болгаш арга-методтарын сайзырангайжыдары эң чугула чүүл боор турар. Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин ёзугаар экономиканың бүгү-ле адырларында эргелеп башкарылга аппарадын сайзырангайжыдарын боттандырып чорудуп турар. 1983 чылдың бюджединде эргелеп башкарарының чарыгдалдарынга 0,8 миллиард рубльди кызырарын көрген.

Бо чылын эвилелдешкен республика бүрүзү бистиң партияның салып турар социал-экономиктиг сорулгаларын боттандырарынга, эвилел күрүнени улам-на быжыглаарынга, хөй националдыг совет ниитилелдиң бүгү талалыг шапкын хөгжүдеринге улуг үлүүн кииргенин эвилелдешкен республикаларның Күрүне бюджеттериниң дугайында кезекте демдеглээн.

Эвилелдешкен республикаларның күрүне бюджеттерин даразында түңнерлиг кылдыр тургускан.

	(млн. руб.)
РСФСР	74254
Украин ССР	24082
Белорус ССР	5731
Узбек ССР	6540
Казах ССР	9340
Грузин ССР	2385
Азербайджан ССР	2424
Литва ССР	2702
Молдав ССР	1950
Латви ССР	1860
Кыргыс ССР	1644
Таджик ССР	1367
Армян ССР	1624
Туркмен ССР	1192
Эстон. ССР	1258

Эвилелдешкен республикаларның бюджеттерин 138,4 миллиард рубль нийти түңнүг болгаш бо чылдаазындан 3,1 миллиард рубль өзүлделиг кылдыр ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге киирген.

Эвилелдешкен республикаларның улус ажыл-агыйынга күрүне бюджединден болгаш өске-даа кирер орулгалардан 129,1 миллиард рубльди киирер, ол дээрге бо сорулгага күрүнениң бүгү чарыгдалдарының 37 хуузу болур. Тускайлаттынып турар курлавырларны ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга, чоңга барааннар бүдүрерин көвүдедиринге, чуртталга, культура-амыдырал тудуун болгаш чаагайжыдылгазы кылырынга киирер.

Социал-культура хемчеглериниң чорударынга эвилелдешкен республикаларның ролю бедип турар. Республикаларның болгаш чер-черниң бюджеттеринден ол хемчеглерни акшаландырары 69,9 миллиард рубль чедер болгаш чырыдыышкынга, кадык камгалалынга, күш-культурага болгаш социал хандырылгазынга нийти чарыгдалдарының 61,3 хуузун хандырар.

1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту сессияга бадыладыры-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели база киирип турар. Бюджет орулгалар талазы-биле 102,7 хуу, чарыгдалдар талазы-биле — 99,4 хуу күүсеттинген.

Илеткелиниң түңнелинде В. Ф. Гарбузовтуң чугаалааны болза:

Ленинчи Коммунистиг партияның мерген угааныг болгаш шылгаттынгай удурттулгазы-биле совет улустуң боттандырып турар ажыл-херектериниң хемчээли болгаш өндүр-чаагайы чыл бүрүде улам улгадып турар.

Партияның болгаш чоннуң тургузукчу ажыл-чорудулгазынга даразында чыл чугула үе-чада болур. Планда болгаш бюджетте айыткан даалгалар — улуг болуп турар. Ынчалзажок ол даалгалар боттуг болгаш экономиктиг быжыг үндезинниг. Бүдүрүлгени интенсификастаар, иштики бүгү курлавырларны улам долу ажыглаар, айыткан пландарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг болгаш ажыр күүседиринче массаларның күш-ажылчы база политиктиг идепкейлиин мобилизастаар талазы-биле тодаргай сорулгалыг чогаадыкчы ажыл-чорудулганы бүгү улус ажыл-агыйынга күштелдирер сорулганы СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели айыткан.

Акы-дуңма улустарның найыралдыг өг-бүлезинге келир үезин бодунуң күш-ажылы-биле тургузуп турар совет кижилер келир үезинге бүрүн бүзүрел-биле беш чылдың үшкү чылынче кирип турар. 1983 чыл коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелер болгаш чедиишкиннер-биле демдеглеттинер дээрзинге чигзиниишкин чок. **(Адыш часкаашкыны).**

МОСКВА. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президиуму — совет эртемниң ёзулуг-да штавы боор турар. Ол эртем шинчилелдериниң стратегиязын, эртем-техниктиг депшилгениң шапкынчыдарының оруктарын тодарадып, салдынган сорулгаларны күүседиринче эвилелдешкен республикаларның эртемнер академияларын, дээди өөредилге черлерин, адырлар аайының эртем-шинчилел албан черлерин мөөңнеп турар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талазынче): академик Г. В. Степанов, ССРЭ-ниң ЭА-зының корреспондент кежигүнү И. Р. Григулевич, төөгү эртемнериниң доктору Б. И. Коваль, академик Н. Н. Семёнов ССРЭ-ниң ЭА-зының Президиумунуң хуралының чарлаашкынының үезинде.

А. МОРКОВКИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Көдээ тудугларның айтырыглары

БЫЖЫГ БААЗА ХЕРЕК

Районнуң септелге-тудуг участогу он айларда 191 муң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарының планын 101,1 хуу күүсеткен. Капитал тудугнуң планы 106,6 хуу күүсеттинген, а капитал септелге болгаш чаагайжыдылга талазы-биле он айларның планы 94 хуу кылдыр боттанган. Ниитизи-биле участокта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы эрткен айларда 106,5 хуу болган. Участоктуң ажыл-агыйжы чамдык чедиишкиннерни чедип алырынга мында бригадаларда мергежилдиг, бодунуң хүлээнген херээнге бердинген хоочун ажылчыннарның үлүү улуг.

Оларның бирээзинге Василий Павлович Шумовту адап болур. Ол септелге-тудуг участогунда оон барык тургустунганындан бээр ажылдап, кылып түтпас ажылы чок кижи деп мактадып турар хоочун ажылчын. Ол шылапла ындыг: бызаңчылап, чазаныкчылап, дашчылап, печниктеп, шилдекчилеп... чүнү кылбас дээр. Мурнакчыларның одуруунда бызаңчылар Александр Ачыты, Иван Левин, штукатур-маляр Любовь Морочило болгаш өскелер-даа бар. Олар коллектив кежигүннериниң ортузунда ССРЭ-ниң 60 чыл болур юбилейин төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышты баштап, эш-өөрүнге ажылга бедик харысалганың үлегерчижээн көргүзүп турарлар.

Ынчалзажок септелге-тудуг участогундан ажылчыннарның үнер-кирер чоруу улуг. Бо чылдың эгезинден бээр 15 кижи ажылдап үнген. 18 кижини хүлээп алза-даа, олар доктаамал ажылдавайн турар. Оон чылдагааны чүдел? Бирле дугаарында ажылчыннарга доктаамал, үзүктел чок ажылдаарының байдалы тургустунмаан. Септелге-тудуг участогу тудугларны кылып чорударынга херектиг чугула тудуг материалдары-биле чогуур үезинде четчири-биле хандыртынмайн келген. Чижээ, Кызылдан чедирип эккээр тудуг материалдарын «Тыва септелге-тудуг» трест-биле керээлер ёзугаар Үстүү-Енисейниң район пароходствозу Бии-Хемниң оң баржалар-биле өскелир ужурлуг турган. Эжиндиришкин дургузунда 300—400 тонна тудуг материалдары чедирип бээр [illegible] пароходство бо чылын чүгле 100 тонна хирени чедирип берген.

Оон ангыда чаа туттунуп, септеттинип-даа турар бажыңнар печка тудар тууйбу чогундан дужаалтынмайн турар. Кызылдан чүдүрүп эскеткен 3 муң тууйбунуң барык кезии маңаа хүл-ыйба келген. А «Тоора-Хем» совхозтуң тууйбу заводу чаңгыстаа тууйбу берип шыдаваан. Арга-эзим Тожунуң тудугжулары ыяш, дилиг материалдары чок дээр болза, ынчыдаа ышкаш. Ынчалзажок тудуг-септелге участогун районнуң ыяш, аңныыр-тывыш ажыл-агыйлары ыяш продукциязы-биле болур-чогуур-биле хандырбайн келген. Дилиг материалдары колдуунда кургаг эвес кээп турган.

Участоктуң машина-техника-биле хандырылгазы база бир нарын айтырыгларның бирээзи боор келген. Он ажыг чыл бурунгаар алдынган машина, трактор үндүр бижиттинер чыгаан, олар үрели бээрге артык кезектер чогуйдан туруп бээр. Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозу Тоора-Хемниң септелге-тудуг участогунга кожуглуг тракторну, бир вездеход машинаны бо чылын бээр дугайында айтырыышкынны үстүкү органнардан алган, ол мынчага күүсеттинмээн.

Септелге-тудуг участогунда бодунуң бүдүрүлге баазазы чок. Конторазы безин эде кылган чуртталга бажыңында. Бүдүрүлге баазазын тудар дугайында айтырыг 1975 чылдан бээр тургустунуп келгендаа, амга чедир «өлүг точкадан» шуут шимчевээн. Ындыгның хараазындан СТУ-нуң ажыл фронтузу чылдан чылче эвээжеп кел чыдар. Оон мурнунда чылдарда участок чартык миллион рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын чылда кылып турган болза, ам 229 муң рубльге чедир кудулаан. Бодунуң бүдүрүлге баазазы чогундан ангыда участокта ажылчыннар чурттаар быжыглаттынган бажыңнары база чок. Райкүүском участок ажылчыннарынга таарымчалыг чуртталга бажыңнары бербейн турар.

Бо бүгү байдалдар район төвүнде чуртталга тудуун, септелгезин чорудуп турар тудуг организациязының лендески ажылдаарынга шаптараалыннарны тургузуп, кижилерни ажылтыр, турум коллектив кылдыр каттыштырарынга арганы бербейн турар.

«Тыва септелге-тудуг» трест болуунун районнарда адырларынга кандыг «дузалыг, ажыктыг» болуп турарын бо участоктан көрүп болур. Тресттиң бүгү кылып чоруткаңы тудуг-монтаж ажылдары дээш акшаландырыышкын төпчүттүнген. Ынчангаш ону участоктар аайы-биле хуваап үлээр. Ону хуваарда участоктарда тудуг-монтаж ажылдарының кылдыңган, кылдыңмааны хамаан чокка боттандырар таварылгалар бар. Ооң хараазы-биле айтырыг тургузуп, акшаландырыышкын чегевээн участоктар куруг-даа каар. Тоора-Хемниң септелге-тудуг участогу ынчангаш ыяш, аңныыр-тывыш ажыл-агыйларынга өөрелиг, ажылчыннарның шалыңын төлээр акша-хөреңгизи чок апаар таварылгалары кайы хөй.

Көдээ тудугларның аарыглыг айтырыглары Тоора-Хем участогунга база салдарын чедирип келген. Чижээ, оон мурнунда туттунуп, ажыглалда кирген электростанция бажыңының телевилелинде ону тууйбудан кылыры көрдүнген. А Тожуга ону тудар ынча хөй тууйбуну канчап эккеп алырыл? Ындыгның хараазындан телевилел чүгле акшаландырыышкынга херек документ апарган, электростанция бажыңын демир-бетондан кылган. Бо таварылгада телевилел ёзугаар ортек-биле херек кырында чарыгдалының карышкаан кым-даа херекке албайн барган. Участок каражага таварышкан. Телевилел-смета документацияларын кылырда түс черлерниң байдалын барымдаалавас чоруктар кайы хөй.

Чамдыкта телевилел-смета документациязын ужуру ындыг чүве дээн дег янзы-бүрү парын. тывылбас материалдар киреринн айтып турган тургускан болур. Оларны кииришпирбейн тудугларны тудар уржурга таваржыр. Чедир ажыглаттынмаан дээш көрдүнген акша-хөреңгизиниң чамдызын банк демейле тырта бээр. Ындыг чоруктуң уржуу-биле участок сотка олуруп, идегеп турган акша-хөреңгизин-даа ужулдурган.

Тоора-Хем — өзүп-сайзырап турар суур. Мында чуртталга тудуун харыылап турар септелге-тудуг участогунуң айтырыгларынче ооң төп организациязының —«Тыва септелге-тудуг» трестиң удуртулгазы, районнуң партия-совет органнары чогуур кичээнгейни салып, болур-чогууру-биле ажылдаарын чедип алыр дээш сагыш човаары күзенчиг.

М. СААЯ,
«Шынның» корр.
Тожу район.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ДАРЫЙ ЧАЙЛАДЫР

Бир ай ажыг хире болгаш юбилейлиг чыл доостур. Бо хүннерде үлетпүр болгаш тудуг коллективтери социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир сорулгалыг ажылдап турарлар. Эрткен айларда Улуг-Хем районнуң тудуг организацияларында күш-ажылчы коллективтер планныг онаалдалар күүседир талазы-биле чамдык эки түңнелдерни чедип алган.

Район төвүнде, совхозтарда чаа тудуглар хөйү-биле немешкен. Ылангыя капитал тудугну улам ынай экижидериниң дугайында СЭКП райкомунуң VI пленумунга чугаалашкан соонда ажылдың темпизи элээн бедээн, оон шынары экижий берген. Ол дугайын чер-черде партия организацияларының хуралдарынга чугаалажып көргеш, тускай хемчеглерни ажылдап кылган. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур калбарган социалистиг чарыш тудуг организацияларының аразында калбарган. Социалистиг чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп, ооң тиилекчилеринге моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзүп турар. Моон мурнунда ышкаш, күш-ажылчы маргылдааның мурнуку одуруун № 18 КМК-да РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу А. Ф. Ягодинниң, № 2 КМК-да М. Е. Лопсанның, Б. Т. Ооржактың бригадалары ээлеп турарлар.

Бүдүрүлге планнарын ай, квартал санында доктаамал күүседип келген коллективтер эвээш эвес. Чижээ, Шагаан-Арыгның септелге-тудуг участогу эрткен айларда бодунуң күжү-биле кылыр тудуг-монтаж ажылының нитти хемчээлин эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 1,5 катап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 30 ажыг хуу улгаттырган. Чаа Шагаан-Арыгда № 18 КМК-ның тудугжуларының күш-ажылчы көргүзүглери эрткен чылдыындан элээн бедээн.

Тудугжуларның ажылында бир эки чүве бар. Ол болза ажыглалга кирген объектилерниң шынары экижип турары-дыр. Бир эвес эрткен чылын «эки» деп демдек-биле хүлээп алдынган объектилер ажыглалга кирген нити тудугларның 30,9 хуузу турган болза, бо чылдың эрткен үезинде ол көргүзүг 43,3 хуу болган.

Тудуг организациялары нити билиг школаларын шефке алган. Ам Чаа Чаа-Хөлдүң, Ак-Туругнуң, Шагаан-Арыгның № 1 школаларында өөреникчилер тудуг херээн өөренип эгелей бергеннер. Ак-Туруг суурда профессионал-техниктиг училище ажылдап турар. Ындыг өөредилге чери бо чылын Шагаан-Арыгга ажылдап эгелээр.

Үстүнде айыттынган четпестерден аңгыда капитал тудугнуң ажылында шыңгыы четпестер бар. Тудугжу коллективтерниң ажылында кол түңнел — күрүне планында кордүнген кол фондуларны ажыглалга киирери, капитал салыышкынның долузу-биле ажыглаары болгаш тудуг-монтаж ажылын күүседири болур. Бо кол көргүзүглер-дир. Районнуң тудуг организацияларының хөй кезии ону боттандырып шыдаваан. Район тудуг-монтаж ажылдары кылыр планын бо чылдың эрткен үезинде 57,9 хуу күүсеткен. Дыка хөй акша-хөреңги чедир ажыглаттынмайн барган. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин № 586 КМК-ның коллективи 10,3, № 20 КМК—28,7, № 3 КМК—9,8 хуу кудулаткан. Эрткен чылдың бо үезинде бир кижиге онаапытыр ажылдап кылыышкын 5379 рубль турган болза, бо чылдың амга чедир 4853 рубль болган. Бо чылын № 586 болгаш № 2 КМК-лар үш чуртталга тудуун ажыглалга киирер графигин үскен. Совхозтар ажыл-агый аргазы-биле 240 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирер турган, мынчага чедир чүгле 80 дөрбелчин метрни кылган. Чаа Шагаан-Арыгда, Чаа Чаа-Хөлде, Ханыраканда болгаш 586 дугаарлыг КМК-да тудуг коллективтери объектилерни ажыглалга киирериниң графигин үзүп, ажылдың темпизин кудулатканнар. Оон кол чылдагааннарын ыдаайн. Ол болза тудуг организацияларының удуртукчуларының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының тудугжуларның бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургуспайн, объектилерни тудуг материалдары-биле эки хандырбайн, кижи күжүн ажыглалга кирер объектилерже мөөңневейн, ажылдың темпизин бедидип, ооң ажыктыын чедип албайн турарының чижектери-дир. Ол ышкаш тудуг бригадаларын бот-орулга-чарылгаже шилчидери, оларның материал-техниктиг хандырылгазын быжыглаары вегелдеден хожудап турар.

Тудуг материалдарын хумагалаар, камнаар чорук кайда-даа куду деңнелде тургустунган. Ажыл-агыйжы эвес таварылгалар-биле демисел ам-даа кошкак. Күш-ажылдың бедик культуразы, тудуг шөлүнүң үлегерлиг, аңме-секселиг болуру дээш шимчээшкин эгелевээн. «Шагопартяжстрой» трестиң удуртукчулары ажылчыннарның билиг мергежилин бедидер, оларны өөредир ажылды четпес чорудуп келген. Районнуң барык бүгү тудуг организацияларында инженер-техниктиг кадрлар чедишпес. Ажылчыннарның ажылдап үнер, кирер чоруу хөй.

Ажылда бар четпестерни дарый чайлаткаш, чылдың артың калган үезинде күш-ажылдың темпизин шапкынчыдып, ооң шынарлыг болуруп чедип ап турган, юбилейлиг чылда алган планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседири — тудугжуларның мурнунда турар сорулга ол.

С. ОНДАР.

Агроүлетпүр комплекизи: дуржулга болгаш айтырыглар

СИБИРЬНИҢ ТАРААЗЫ

Сибирьниң девискээриниң барык-ла үштүк бир кезээ тундра. Ында черлерниң бештиң дөрт кезээ — кезээде доң чыдар зона. Сибирьниң биоклиматтыг болдунар аргазы Барыын Европага азы АКШ-ка бодаарга, үш катап куду. А ындыг турбуже, Сибирьден тараа өзүп үнүп турар, харын-даа ооң хемчээли дыка бедик.

Аңаа сан-чурагайлар-биле алырга, сибирьниң тараазы барык-ла 30 миллион тонна чедип турар. Ооң чурттакчылары база 30 миллион кижи чоокшулап турар. Ол дээрге, Сибирьде бир кижиге онаапытыр бир тонна чедир тарааны бүдүрүп турары ол-дур. Харын ол-даа кызыгаар эвес. Сибирь шөлдериниң дүжүткүрүн дыка бедидип болур деп, специалистер санап турар. Чижээ, Омск областың дуржулгазының дугайын ам Сибирьде хөйү-биле чугаалажып турар. Аңаа эрткен беш чылда тарааның чылда ортумак бүдүрүлгезин дөрттүң бир кезээ кылдыр көвүдээн, гектардан ортумак дүжүт ийи центнер бедээн. Чамдык ажыл-агыйларда гектардан 30 болгаш харын оон-даа хөй центнер дүжүттү ап турар. Маңаа чугула рольду селекция-даа, агротехника-даа, ук черниң байдалдарын барымдаалап турар чер ажылының системазы-даа ойнааны чугаажок.

Сибирьниң көдээ ажыл-агый чорудуп турар черлери улуг эвес: ажыглалдыг 60 миллион гектар чер бар, оон 27 миллион хирези — тарылга шөлү. Ынчалзажок ол черлер-даа чаңгыс аай эвес, тарылга шөлдери база бир дөмей эвес. Черлер чүгле соңгу болгаш мурнуу, барыын болгаш чөөн чүктүң аразында ылгалдыг болуп турар эвес. Чамдыкта чаңгыс районда безин элээн каш хөрзүн-агаар-бойдус зоналары таваржып турар. Чижээ, Омск областы ап көрээлиңер. Хөрзүн агаар-бойдус байдалдарының талазы-биле ук область дөрт зонага: Казахстан-биле кызыгаарлажыр хову, мурнуу ыяштыг хову, соңгу ыяштыг хову болгаш тайга эдээ зоналарынга хуваалтынып турар. Оларның түс бүрүзү температураларының база дүжер өл-шыгының түңнүүн талазы-биле онзагай хөрзүн байдалдарлыг. Ындыг болганда, зона бүрүзүнге көдээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрериниң онзагай технологиязы, оон хөрзүн-агаар байдалдарынга таарышкан онзагай сорттар негеттинип турар. Сибирьниң өске областарында болгаш крайларында байдал база ындыг болуп турар. Бүгү зоналарга бодунуң онзагай чер ажылының системазын тургузар— эртемденнер-даа, практиктер-даа ам ол айтырыгны шиитпирлеп турар.

Чээрби беш чыл мурнунда Сибирьге 10 миллион ажыг гектар кур болгаш куруккан черлерни андарган турган, оон иштинде үш миллион гектар хирени Алтай крайга андарган. Баштайгы «кур» чылдар сибирьжилерни коступ көрбээн чаагай дүжүттери-биле өөртүп турган. Ынчалзажок ол тиилелгеге четпес чүүлдер база турган. Чемиштиг каъдын бойдустуң 200 ажыг чылдар дургузунда тургусканы хөрзүннү карак четпес делгемнерге андазын-биле андара кагдыргаш, иливир-биле хоюдур иливиртеп каарга, ону санныг секундалар иштинде-ле хат агаарже арылдыр шаап аппарып турган. Аңаа хат барык-ла чылдың бүгү хүннеринде хадыыр болгаш ооң дүргени секундада 20 метр чедип турары билдингир болгай. Мырынай ховар эвес болгулаар кадыг-дошкун «кара шуурганнар» болгаш кандаашкын база аңаа немежи бээр. Аңаа канчап тараа өстүрерил?

Сибирьниң өзүп турар чурттакчы чонун колдуунда ук черниң бүдүргени көдээ ажыл-агый продуктулары (ону 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында бижээн) канчап хандырарыл дээрзиниң дугайын үндезин сибирьжи. СЭКП Алтай крайкомунуң бирги секретары Николай Федорович Аксенов меңээ чугаалаан. Алтайга беш чыл бүрүзүнүң-не ийиги хевчок кандаашкынныг болур. Ындыг турбуже, чээрби беш чыл дургузунда тарааларның дүжүткүрү ийи катап көдүрүлген, күрүнеге тараа садары 4,4 катап өскен болгаш чылда ортумаа-биле беш миллион тонна ажып турар апарган. Тарааның дүжүткүрүн бүдүн чартык — ийи катап көдүрер дээш, чер ажылының классиктиг системазын чоокта чаа шуут өскерткен: хат эрозиязын болдурар, хөрзүннү аңдара кагдырып болбазырадырын адаандан үлдүредири-биле солаан. Аңдазының орнунга, хөрзүнге тараа сыптарын хевээр арттырбышаан, ону адаандан үлдүредир херекселдер-биле болбазырадып турар апарган. Шөл камгалалының ыяштыг дилиндектерин калбаа-биле өстүрүп турар. Чижээ, ол-ла чээрби беш чыл дургузунда Кулундиниң ховузу ыяштыг хову болу берген. Черлерни суггарарын Сибирьге бир-ле дугаар эгелээн — Кулундиниң ховузунда буганың, Алейниң болгаш Чарыштың суггарылга системаларының тудуушкуну дооступ турар. Ол чорук ыраккы эвес келир үеде үш миллион гектар хире черлерни суггарарынмың, а ындыг болганда, чаагай болгаш турум дүжүттү алырының аргазын бээр...

Сибирьниң черинге амга чедир-ле херек кырында минералдыг чемишчидилгелерни ажыглавайн келген. Оларны гектарга чүгле 20 килограммы — чурттуң өске районнарынга бодаарга, 3,5 катап эвээшти тон турар. Оларны колдуунда-ла кукуруза, ногаа, техниктиг культуралар шөлдеринге топ турар. А тараа аймаа хөрзүнде чайгаар тыгдынган чемиштиг бүдүмелдерниң күсели-биле өзүп үнүп турар.

Сибирьниң байлактарын улам ынай шиңгээдип алырының планы делгем, комплекстиг характерлиг. Чижээ, соңгу болгаш чөөн чүкке нефть, газ, хөмүр-даш тывылганының өзүлдези-биле мурнуу чүкке көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин шапкын өзүп турар. Ону чедип алыр дээш минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер талазы-биле ук черниң курлавырларын шинчилеп тыпкан болгаш ол ыраккы эвес келир үеде «дүжүтке ажылдай» бээр. Чижээ, туттунуп турар 3200 километр дурттуг Байкал-Амур магистралының девискээринден кедергей байлак — бир миллиард тонна чедип турар — апатит рудазының бар черин тыпкан. Апатит концентрадын, а ол ышкаш газ бар черлерниң баазазынга өске-даа минералдыг чемишчидилгелерниң бүдүрериниң талазы-биле дуржулга-үлетпүр установкаларын Сибирьде тургузуп эгелээн.

Академик Александр Леонидович Яшинниң бодап турары-биле алырга, чемишчидилгелерни ажыглап, чаа районнаткан сорттарны шиңгээдип турган Сибирьге тарааның нити чылдазын эвээш дээрге-ле 60 миллион тонна чедир көвүдедип болур.

Юрий ШЕБАЛИН.
(ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ЛЕНИНЧИ ОРУК-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның чаа болган Пленуму, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң делгереңгей чугаазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оңгу чыыжының чедиги сессиязының ажылы делегейниң хөй-ниитизиниң, даштыкы чурттарның массалыг информация чепсектериниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар.

«Л. И. Брежнев мөчээн соолунде делегей херектеринге СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң угланыышкыны өске янзылыг болур чадавас деп хоозун кордаашкыннарны кылып турган Барыын чүк чурттарында буржуаз чулчурукчуларга чогуур харыыны Ю. В. Андроповтуң чугаазында годаргай болгаш дорту-биле берген-дир» деп, Чехословакияның **«Руде право»** солуну бижээн. Оларга харыы принципиалдыг болгаш кедергей билдингир: тайбыңның политиказын ССРЭ чайгылыш чокка чорудар дээн. Делегейниң амгы байдалында бергелер болгаш дүшкүүрлүг чорук чайлаттынып болур болгаш чайлаттынган-даа турар ужурлуг деп, Совет Эвилелиниң удуртулгазы санап турар.

Социалистиг дем каттыжылгазын быжыглаары СЭКП-ниң моон соңгаар-даа бирги чергениң чугула ужур-дузалыг сагыш салыышкыны болур деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов медеглээн деп, Герман Демократтыг Республиканың **«Нойес дойчланд»** солуну онзалап демдеглээн. Социалистиг чурттарның күжү, кандыг-даа бергелерни ажып эртер талазы-биле оларның чедиишкиннинг болурунуң үндезини акы-дунма күрүнелерниң чаңгыс эптиинде болуп турар. Социалистиг чурттарның дем каттыжылгазының бүгү планнары — ол дээрге, тайбыңның болгаш тургузуушкуннуң планнары-дыр.

Экономиканы чайгылыш чокка көдүрери, чоннуң чаагай чорууң экижидери — ол дээрге, совет кижилерниң мурнунга СЭКП-ниң хүлээлгези, оон интернационалчы херээ-дир деп, Польшаның **«Трибуна люду»** солуну бижээн. Делегейниң революстуг чорудулгазынга болуушкун кол салдарывысты ажыл-агый политикавыс-биле чедирер ужурлуг бис деп, улуг Ленинниң мерген угаанныг чагыын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы чайгылыш чокка амыдыралга боттандырып турар.

Он бирги беш чылдың планнарын боттандырар дээш демиселдиң амгы үе-чадазында совет кижилерниң мурнунда кыжениишкинниг ажылдың туруп турарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов партийжи болгаш принципиалдыг ёзу-биле демдеглээн-дир деп, Болгарияның **«Работническо дело»** солуну бижээн. Планнарын чедир күүсетпейн турар чамдык адырларның ажылын СЭКП ТК-ның Пленуму шүгүмчүлевишаан, экономиканы удуртуунуң бүгү адырларын — эргелеп башкарылганы, планнаашкынны, ажыл-агый механизминиң сайзырангайжыдар талазы-биле ажылды дүргедедириниң кол сорулга кылдыр айыткан.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырары-биле холбашкан хемчеглер Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының планнарының планнарында кол черни ээлеп турар деп, Венгрияның **«Непсабадшаг»** солуну демдеглээн. Көдээниң ажыл-ишчилериниң шалыычы болгаш күжениишкинниг ажылының ачызында тараа бүдүрериниң Совет Эвилелинде эрткен чылдаазындан көвүдетнеен, хөвенниң эки дүжүдүн өстүрүп алган, сүт бүдүрери база көвүдээн. Чаа сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринче СЭКП ТК-ның Пленуму ССРЭ-ниң көдээ ажыл-ишчилерин улам сорук кииргенг.

Амгы үениң эң чугула айтырыгларынга бүзүрелдиг харыыларны СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов берген деп, **МОНЦАМЭ** агентствозунуң тайылбырында демдеглээн. «Боо-чепсек чок делегей — социализмниң идеалы-дыр» деп, совет удуртукчунуң медеглелинге Моол Арат Республикада бүрүн каттыжып турар. Социалистиг бүгү чурттар-биле харылзааларны улам-на экижидерин, сайзырадырын СЭКП болгаш Совет күрүне ак сеткилдиг-биле күзеп турар. Бо чүүлгү Кыдат Улус Республикага база бүрүн хамааржыр. Ындыг турушка хамааржыптыр кыдат талада чогумчалыг көрүүшкүн бүрүзүн совет удуртулга улуг кичээнгей-биле көрүп турар.

«Дели-биле харылзааларны Москва бедик-биле үнелеп турар» деп эгелиг чүүлдү Индияның **«Нэшнл геральд»** солуну парлаан. ССРЭ-ниң болгаш Индияның аразында найыралдыг харылзаалар болгаш чогумчалыг кады ажылдажылга бүгү делегейге тайбың херээнге чаагай бараан болуп турарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаазынга онзалап демдеглээн-дир деп, солун бижээн.

Колониалдыг дарлалдан хосталган күрүнелер-биле, боттарының хамаарышпас чоруун камгалап турар улустар-биле эп-сеткил каттыжылгазы совет даштыкы политиканың эң чугула принциптериниң бирээзи болуп келген болгаш болуп-даа турар деп, Алжирниң **АПС** агентствозу онзалап демдеглээн.

Кижи төрелгетенниң нарын төөгүзүнде 70 чылдарда эгелээн чавырлыышкын таварылга болуп тыптып келген дээр Барыын чүкте чамдык ажылдакчыларның хоозун бадыткаашкынын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары сойгалап илереткен деп, Францияның **«Юманите»** солуну бижээн. Совет удуртукчу дорту-биле шиитпирлиг медеглээн: «Чок, чавырлыышкынның политиказы — ол дээрге, эрткен үе-чада эвес-тир. Келир үе чавырлыышкынның политиказынга хамааржыр».

Бот-боттарынга ажыктыг болгаш ажыт-чажыт чок, ак сеткилдиг кады ажылдажылганы бүгү чурттар-биле кылырынга белениң Совет Эвилели база катап бадыткаан-дыр деп, Барыын Германияның **ДПА** агентствозу демдеглээн. Нитилел системаларында ылгалдар аңаа моондак болбас ужурлуг деп, совет удуртукчу айыткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазы «бодунуң утка-шынарының талазы-биле откүт болгаш дыка чугула болуп турар» деп, Англияның **Би-би-си** радио корпорациязының политиктиг тайылбырлакчызы демдеглээн. Делегейниң эң нарын айтырыгларын, хамыктың мурнунда боо-чепсекти эдере бүдүрерин кызыктырбазының айтырыын шиитпирлээринге чаагай болгаш бүгү талаларга таарыжыр чөптүг үндезинниң дилеп тыварынче совет удуртукчу кыйгырган-дыр деп, АКШ-тың **Ассошиэйтед пресс** агентствозу дамчыткан. «АКШ-биле тайбың кожа-хелбээ дугуннаарының политиказынга ССРЭ-ниң шынчызын Ю. Андропов бадыткап турар» деп эгелиг чүүлдү **«Нью-Йорк таймс»** солун парлаан. «Тайбыңның программазынга Москва шынчы болуп арткан-дыр» деп, Японияның **«Асахи»** солуну бижээн.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

КАЛБАА-БИЛЕ АЖЫГЛААР

⊙ **ПРАГА.** ЧССР-ге үш муң үлетпүр роботтарын амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир бүдүрер. Чондурар станоктарны, дарганналга-пресс машиналарын ажылдадырынга, ЧССР-ниң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының эптелге болгаш склад ажылдарынга «механиктиг дузалакчыларны» калбаа-биле ажыглаар.

Хөй күш негеттинер ажылдарны бүрүн механизастаарын болгаш бүдүрүлгелерге технологтуг чорудулгаларны сайзырангайжыдарын айыткан нити национал программаны республикада ажылдап кылган. Чижээ, автоматтыг капналга комплекизиниң чаа дериг-херекселдери — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 60 хуу бедидер арганы бээр. Ол комплексти бүдүрерин Детва хоорайда машина тудуунуң заводунуң коллективи шиңгээдип алган.

Совет специалистерниң дорт киржилгези-биле Чехословакия Социалистиг Республиказа робот тудуушкунуң чедиишкинниг боттандырып турар. Кандыг-даа бүдүрүлгеге боттары тускайлан ажылдап шыдаар роботтарның «үшкү салгалын» чогаадырын ийи чурттарның конструкторлары амгы беш чылда боттандырар деп турар. Чижээ, демирни кестирер болгаш чондурар станоктарга ажылчын күжүн солуур автоматтыг манипуляторларны олар ам безин чогаадып кылган.

РОСТОКТУҢ АЖЫЛЧЫННАРЫНДА

⊙ **БЕРЛИН.** Совет Эвилелинден келген судноларның чүъктерин дүжүрүп база оларга чүъктерни чүдүрүп турар Росток хоорайның далай өртээлиниң ажылчыннары, бригадалары бо хүннерде бедик көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар. Өртээлдиң дуржулгалыг чүдүрүкчүлери муң тонна чүъкту дүжүрериниң эң-не эвээш үени — 5,8 шакты чарыгдап турар.

Чүъктерни дүжүрер болгаш чүдүрер ажылдарны механизастаашкынның күсели-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин олар чедип алган. Герман Демократтыг Республикада эң улуг өртээлдиң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг уткуражыр дээш социалистиг чарышты улам-на калбартып турар.

Улусчу эрге-чагырганың чылдарында Ростоктуң өртээли Балтий далай эриинде транспорттуң эң улуг белдири болган.

ЧАА ДЕРИИШКИН

⊙ **БУДАПЕШТ.** Мишкольцта В. И. Ленин аттыг комбинатка чаа конвертор цегиниң дериишкинин доозулган. Чаа цехтиң тудуу дооступ, ажыглалга кииргени-биле холбаштыр комбинатка продукция бүдүрери барык ийи катап көвүдээр. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгезин тудугжулар хуусаа бетинде күүседип, цехтиң дериишкинин бедик шынарлыг боттандырган. Чаа цехти дерип кылырынга совет херекселдерни калбаа-биле ажыглаан болгаш Венгрияның 60 ажыг бүдүрүлгелери ол чаа тудугга киришкен. Комбинаттың бүдүрген продукциязының кол нуруузун акы-дунма социалистиг чурттарже чорудуп турар.

Конвертор цегин дерээни — В. И. Ленин аттыг комбинаттың хөгжүлдезинде чугула үе-чада болган. Комбинаттың бүгү төөгүзү ийи чурттарның металлургтарының кады ажылдажылгазы-биле сырый холбашкан. Венгрияның болгаш Совет Эвилелиниң бүдүрүлге коллективтериниң кады ажылдажылгазының ачызында Мишкольцтуң металлургтары чиг-этти болгаш энергияны камныг ажыглавышаан, сөөлгү чылдарда 80 миллион форинт акшаның камналгазын чедип алган.

(СЭТА).

Ангола Улус Республикада чаа өөредилге чылында эге болгаш ортумак школаларның үш миллион ажыг сургуулдары өөренип эгелээн. 1974 чылда Ангола хамаарышпас чорукту чедип алганының бүдүүзүнде турганындан дөрт катап хөй өөреникчилер болгаш студентилер АУР-да амгы үеде өөренип турар. Өөредилгениң чаа программаларын чогаадып кылыр талазы-биле улуг ажылды боттандырып турар. Патриотизмниң, интернационализмниң, күш-ажылды хүндүлээриниң, республиканың революстуг чаалап алыышкыннарын камгалаарынга белен болур чоруктуң ёзузунга аныяк салгакчыларны кижизидеринче улуг кичээнгейни өөредилге программаларында угландырып турар.

ЧУРУКТА: Анголаның школачылары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Ш Ы Н

Швейцарияның Люцерна хоорайынга болган шыдыраа талазы-биле делегей олимпиадазынга ССРЭ-ниң эр болгаш херээжен улустуң шилиндек командалары тиилекчилер болган.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң спорт комитединге совет шыдыраачыларны хүлээп алган үеде (солагай талазындан)—Г. Каспаров, Н. Гаприндашвили, А. Белявский, Н. Александрия, А. Карпов, М. Чибурданидзе, А. Юсупов, Н. Иоселиани, Л. Полугаевский болгаш М. Таль.

В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу.

ТЕАТРНЫҢ КӨДЭЭЖЕ МАРШРУТТАРЫ

«Мал ажылының продукциязын бүдүрериниң болгаш ону садарының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни бүрүн күүсеткенин «Динамо» совхозтуң ажыл-ишчилери өөрүшкү-биле илеткеп тур». Ындыг телеграмма-рапортту Москвада Евг. Вахтангов аттыг театрның артистери Волгоград областың Нехаевск районунда боттарының кодээ өннүктеринден алган.

Вахтанговчуларның хоочун өннүктери — Москваның «Динамо» заводунуң ажылчыннарының эгелеп тургусканы уран чүүлдүң болгаш күш-ажылдың ол эвилели он беш чыл мурнунда-ла тургустунган. Ол бүдүрүлгениң чорутканы— 25-муңчулар 1929 чылда-ла Хопрнуң эриктеринге совхозту тургускаш, боттарының ажылдап турганы заводунуң адын аңаа тывыскан. Волгоградтың ховуларынга ооң соонда үш коллективтерниң: заводтуң, совхозтуң болгаш театрның төлээлери ужурашкаш, боттарының аразынга кады ажылдажылганың керээзин чарганнар.

Оон эгелээш-ле вахтанговчулар кодээде өннүктериниң ажыл-херектеринче кичээнгейин улгаттырган, а совхозтуң ажыл-ишчилери театрның чогаадыкчы амыдыралын доктаамал хайгаараар апарганнар. Кады ажылдажылганың хевирлери аңгы-аңгы. Ол — көрүкчүлер конференциялары, бот-тывынгыр уран чүүлге дуза, кады организастааны дыштаныылга кежээлери. Бедик дужуттуң мастерлери-биле кады Р. Симоновтуң, М. Ульяновтуң, В. Лановойнуң, В. Шалевичиниң болгаш сценаның өске-даа мастерлериниң кады тырттырган чуруктарын сонуургал-биле көрүп турдум. Найыралдың ындыг арыннарын көргүскен хөй-хөй чуруктарны альбом кылдыр кылгаш, театр директору С. Кантураның кабинединде шыгжагда салган.

Театрда тургустунган шеф дузазы чедирериниң комиссиязын ол удуртуп турар.

— Мооң мурнундагы шеф дузазы деп адап турганывысам кады ажылдажылгаже шилчий берген,— деп, Сергей Петрович чугаалады.— Боттарывыстың кодээ өннүктеривисти-бис ылаңгыя «Он үшкү дарга» деп шииниң маадырлары деп санаар бис. Ол шии бистиң театрда чедиишкинниг үнүп турар. Сценада көргүзүп турарывыс кайы-бир көргүзүгнүң техниктиг шын тургузуунда безин эвес, а амгы үениң кодээ ишчизиниң мозу-шынарын шын тургузуп көргүзеринге бистиң кодээ өннүктеривистиң дузазы аажок улуг. Оларның мурнунга оре чок артары артистерге база күзенчиг. Кодээ суурнуң ажыл-ишчилериниң уран чүүлге хандыкшыдар талазы-биле олар боттарындан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылып турарлар.

Ооң тодаргай чижээн көргүзерге мындыг. Театрның чаа сезону ажыттынган ол кежээ Г. Мамлинниң «Коңгалар» деп шиизи үнүп турган чүве. Бөлүктүң москвачыларга көргүзүп эгелээни ол ажылы-биле Томск областың «Чернореченский» совхозунуң ажыл-ишчилери таныжып апкан болган. Вахтанговчулар аңаа чайын аалдап чораан чүве-дир.

Шиилерлиг ындый-бээр үнүүшкүннер үезинде кодээ ажыл-агыйның ишчилеринге оюн көргүзери — театрның чаагай чаңчылдарының бирээзи болган. Уран чүүл ажылдакчыларынга 1971 чылда «Кодээге культура-шеф ажылдарын улам экижидер дээш» деп кыйгырыгны үндүргеш, театрның идейлиг чечен чогаал амыдыралын колдуунда тодарадып турар ындыг хүлээлгелерни театрның артистери боттарынга алган.

Арбатта театрдан чурттуң эң кыдыкы булуңнарынче артистерниң маршруттары үнүптер. Вахтанговчулар эвээш эвес үнүүшкүннерни Москва областың колхозтарынче болгаш совхозтарынче кылып турар. «Евг. Вахтангов аттыг театрның артистери — Москва чоогунуң суурларының ажыл-ишчилеринге» деп тускай чарлалдыг бөлүктүң составында театрның эң дээре ажылдары кирип турар. Ол шиилерге билеттерни Москва областың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң мурнакчыларынга тарадып турар. Вахтанговчулар чылдың-на 50 муң ажыг кодээ көрүкчүлерге бараан-боон турар.

Кодээниң ажыл-ишчилери-биле чогаадыкчы кады ажылдажылга Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилериниң аразынче вахтанговчуларны идип үндүрген болгаш ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун оларның чаалап алырынга улуг идигни берген. Евг. Вахтангов аттыг театр — чурттуң кол делгелгезиниң коллективтиг киржикчизи. ССРЭ-ниң УАЧД-ның павильоннарының бирээзинде — ооң культура-шеф ажылдарының дуржулгазын көргүскен. Вахтанговчуларның 35-и — «Кодээге культура ажылынга шеф дузазы чедирериниң тергиини» деп херек демдектериниң эдилекчилери. Хөй-ниитиниң улуг шимчээшкини — уран чүүлдүң болгаш күш-ажылдың эвилелин быжыглаарынга коллективтиң улуг-хуузу ынчаар үнелеткен.

О. СВИСТУНОВА.
СЭТА-ның корр.

АДА-ИЕНИҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

Таңды районнуң Владимировка ортумак школазында башкылар коллективи ада-иелер-биле харылзааны экижидеринче угланган практиктиг хемчеглерни чорудуп турар.

Өөредилге чылының эгезинде өөредилге болгаш кижизидилге ажылдарының чаңгыс аай перспективтиг планын ажылдап кылган. Ында класс удуртукчуларынга, ылаңгыя аныяк башкыларга, ажыктыг сүмелерни бергилээн.

Класс бүрүзүнге ада-ие хуралдарын нийти план ёзугаар эрттирип, уруглар кижизидилгезинге демниг харылзааны тудуп турар. Өөреникчиниң хүн чурумун, бажынга кичээл кылырының, күш-ажыл кижизидилгезиниң, уругларның назы-хар аайы-биле онзагай байдалдарының дугайында башкыларның арга-сүмелерин ада-иелер алгылаан. Класс удуртукчуларынга деткимче көргүзер бөлүктерни үлегерлиг ада-иелерниң аразындан соңгуп алганнар.

Школада доктаамал ажылдаар комиссия база тургустунган. Ону ада-ие комитединиң даргазы, совхозта партбюро секретары Зифа Зарфовна Газеева удуртуп турар. Оон составында школаның класстан дашкаар ажыл чорудар организаторундан эгелээш, суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы болгаш кодээ Советтиң депутаттары кирип турар.

Өөредилгези кошкак, чуруму багай, хайгаарал чок өөреникчилерни учётка ап, оларның бажыннарынга барып, чылдагаанын тодарадып келген. Чамдык ада-иелерни комиссияның мурнунга тургустуруп, кодээ Советтиң чанында административтиг комиссияга киргилээн.

Берге кижизидилгелиг уругларны доктаамал, шыңгыы хайгааралга алган. Уругларын өг-бүлеге кижизидериниң талазы-биле үлегерлиг, школа-биле сырый харылзаалыг ада-иелер бисте хөй. Оларга малчын Хуна, совхоз ажылчыннары В. Сорокин, З. Кама, М. Бочкарёва, О. Бөрбак, З. Блинова, пенсионерлер Ч. Долзат, К. Канчыыр-оол, бригадир Ю. Федорченко болгаш оон-даа өскелер бар.

Оон-биле чергелештир өөреникчи уругларының өөредилгезинче, кижизидилгезинче кичээнгей салбас, школа-биле харылзаа чок ада-иелер база бар. Бо талазы-биле не Евдокия Жуйкованы каш удаа сагындырып келзе-даа, түңнел чок, оон уруу Ира сөөлгү үеде школаже келбестээн, оглу Витя хөй-шак үзүп, багай өөренип турар.

Борис Оюн, Доржу Хеймер-оол оларның 4-кү класста оолдары сөөлгү ийи ай иштинде үш удаа оор херек кылып турганнар. Ефрем Кудрявцев, Маадыр-оол Санчат, Мария Радонская, Биче-оол Эренчин, Ирина Килина, Карыма Шигжирмаа ышкаш школа-биле харылзаа чок ада-иелер база бар. Оларның уруглары чылдагаан чок кичээлдер үзер, сагылга-чуруму багай, өөредилгези кошкак болуп турар.

Оон аңгыда интернатта чурттап, күрүнениң долу хандырылгазында турар чамдык уругларның ада-иелеринде школа-биле харылзаа чок, чарбыттынар хөөннер бар. Шалың акша алганының баштайгы хүннеринде чамдык ада-иелер арагалааш туруптар, уруглары кичээлге белеткенмес, дуңмаларын ажаарынга өйлежип, школага келбейн баар. Шак ындыг өг-бүлелерже рейдини организастап, түңнелин чугаалажып турар бис.

А. ХЕРТЕК.

АЖЫКТЫГ

Оренбург. Маңаа болуп эрткен эмчилерниң спортчу медицина талазы-биле эртем конференциязынга Москваның, Свердловсктиң, Ярославльдың, Тюменьниң болгаш Россия Федерациязының өске-даа хоорайларындан кол-кол специалистер киришкеннер.

Эртенги сула шимчээшкиннер комплекизи амгы үеде кижиниң хүнзедир сергек ажылдаарынга чедишпес. Ынчангаш хүнүнүң-не ажык агаарга чартык шактап эвээш эвес үеде маннап, чадаг-терге мунуп, база хаактаары ажыктыг.

Аныяк болгаш ортумак назылыг кижилерге шимченгир оюннар хоккей, футбол, баг кагары кончуг ажыктыг.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

СПОРТ ШКОЛАЗЫНЫҢ САЛБЫРЫНДА

Владимировка суурга Бай-Хаакта спорт школазының салбырын ажыткандан бээр ам беш чыл ашкан. Баштайгы чылында спортка сонуурталдыг, элээди болгаш эге класстарның 15 уругларны хүлээп алган турган болза, бо өөредилге чылында оларның саны 100 кижи четкен.

Аңаа лыжа спортунуп талазы-биле күзелдиг уругларны хаара тудуп, мергежилин чоорту бедидер сорулганы салган.

Сентябрь, октябрь айларда, спортчу хептерлиг чадаг маннашкан уругларны бо-ла көрүп болур турган. Аваангыр, шимченгир чорукка организмни дадыктырып эгелээни ол. Амгы үеде суур чоогунда даглар эдээ, аргалар иштинде чаапкан харның кыры-биле лыжа оруун үндүрүп, дистанцияларның хемчээлин тодарадып, хүн санында белеткел ажылдары чорун турар.

Бо чылын спортчулар быжыг, чиик, оккур, эки шыпарлыг 25 эжеш лыжаларны алганнар. Өөреникчилерниң барык шуптузу ГТО-нуң нормаларын дужааган. Бирги разрядка 9 кижини белеткээн. Школаның спортчулары чылдан чылче район, республика маргылдааларынга киржип, шаңналдыг черлерни үргүлчү чаалап ап келгеннер. 1982 чылдың кыжынында республиканың школачыларының маргылдаазынга элээди бөлүк бирги черни ап, чемпион атка төлептиг болган, а пионержи бөлүк ийиги черни ээлээн.

Лыжа, биатлон талазы-биле Сибирь зоназының бирги чери дээш Канскиге, Барнаулга болган маргылдааларга база багай эвес киришкеннер.

Тренер башкы Леонид Васильевич Казанцевтиң өөреникчилери Олег Саяты — 20 харга чедир аныяктарның, Мира Камаа — пионерлерниң республика чемпионнары болганнар. Маңаа спортче баштайгы базымын эгелээн Константин Огнёв Красноярскиниң спорт техникумун дооскаш, Богучанда «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң даргазында дешпиттирген.

1981 чылда республика школачыларының чемпиону бирги разрядчы Анна Самбуу Красноярскиниң пединститудунда өөренмишаан, маргылдааларга доктаамал киржип, шаңналдыг черлерни ээлеп турар.

Спорт школазының үндезилекчизи болгаш директору Леонид Васильевич Казанцев районда мактадыг кижилерниң бирээзи. Ол маңаа ортумак школа дооскан соонда ажылдап эгелээш, бо чылын Кызылда күрүнениң педагогика институдун бот-өөредилге-биле чедиишкинниг дооскан.

Бо чылын болуп эрткен башкыларның август чөвүлел хуралынга Таңды райкүүскомунуң даргазы Т. Тюлюш кылган илеткелинге Л. В. Казанцевтиң ажылын эки деп үнелээн болгаш аңаа хүндүлел бижикти тывыскан.

А. САМДАН.

ҮРЕР-ХӨГЖҮМ ОЙНАП ЧОРААШ

Чайның башкы айы үнүп келген. Төрээн черге чоннуң амыдыралы экижээн тайбың чаагай үе турган. Ынчан Тыва Арат Республиканың чаа Конституциязын республиканың девискээринге арбан, суму аайы-биле бүгү чонга калбаа-биле таныштырып турган болгаш Х Улуг Хуралга хөй чадалыг соңгулда кампаниязы чоруп турган чүве. Мен ынчан Чөөн-Хемчик кожуунунуң Теве-Хая сумузунуң арезэ суму комитединиң секретары болуп, арезэ кожуунуң кежигүнү турган мен. Ынчангаш улустуң Х Улуг Хуралынга арбандаң сумуга, а сумудан Чөөн-Хемчик кожуунунга делегатка соңгудуп келген турумда, Чөөн-Хемчик кожуунунга Тыва Араттың революстуг шериниң төлээлекчизи Кыргыс Дечин үрер хөгжүм кезээнге шериг назылыглардан тускай чыылда кылып чеде берген. Ынчангаш тос оол тускай шылгалданы эрткеш, Чадаанадан Кызылче хапкан бис.

Араттың революстуг шериинге чедип келгеш, таптыгла чеди хонган турувуста, Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн, ооң соонда ол өөрүмден дөрт кижи дайынның бүгү чылдарында шериг албаның хөгжүм кезээнге эрттирген бис.

Ол-ла үеде улуг назылыг шериг музыкантылар база шериг назыны четпээн-даа оолдар-биле бистиң оркестрниң составын көвүдедип тургускан. Бистиң музыка кезээвиске янзы-бүрү националдыг орус, тыва болгаш татар-даа, кыдат-даа оолдар кады өөренип, чуртап турдувус.

Ынчангаш бистиң музыка кезээвисти Совет Эвилелинден чаладып келген тускай эртемниг композиторлар болгаш музыка башкылары — Леонид Израйлевич, Алексей Аксёнов, Ростислав Миронович болгаш өскелер-даа нотага болгаш үрер-хөгжүмге өөредип, боттарының арга-сүмелерин берип келген. Ооң ачызында делегейниң болгаш орус шылгараңгай ыры музыказын болгаш совет композиторларның бижээни патриоттуг ырларны, совет чоннуң кайгамчык күш-ажылын, оларның маадырлыг чоруунуң дугайын болгаш маадырлыг Кызыл Шеригниң Төрээн чурт дээш чайынначак тиилелгелерин алгап-йөрээн кайгамчык ырылар тыва черге диңмирей эгелээн.

Кайгамчыктыг тыва, орус болгаш совет ырлар үрер хөгжүмчүлерниң күүселдези-биле Тыва черге чаңгыланып эгелээнинниң эң-не нептереңгей үези ол болу берген. Ооң иштинде «Дунайның чалгыы», «Амурнуң чалгыы», «Манчжурияның кожагарларынга», «Уттундурбас ынакшыл», «Күскү уйгу» деп вальстар, «Ак-көк аржылчыгаш», «Мээң ынаам» деп ырлар Тываның улуг-даа, аныяк-даа кижилериниң тааланчыг аялгалары апарган.

Ол ышкаш совет композиторларның патриоттуг ырлары «Фронт чанында арыгда», «Үш танкист», «Аъттыг шериг», «Дон хемде аныяк казак», «Катюша», «Отчугаш», «Караңгы дүне», «Делгем ак оруктап», «Чер-бажында», «Сулико», «Чарлыышкын», «Үделге», «Чапаев» болгаш «Щорс» дугайында дээш оон-даа өске хөй-хөй ырларны АРШ-тың үрер хөгжүм кезээ Тываның бүгү районнарынга хөгжүмнүң тааланчыг аялгалары-биле чонга бараалгадып, аян тудуп келген.

Ынчангаш бо бүгү болза совет чогаалчыларның, композиторларның кайгамчык ырларын дайын үезинде тыва черге нептередиринге, Тыва улуска совет культураны таныштырарынга биче эвес ужур-дузалыг салдарны чедирген.

Ынчан тускай билиг чедип алган чаңгыс-даа тыва композитор кижи биске чок турган. А. Чыргал-оол биле Р. Кенденбиль Тываның театр училищезинге өөренип турган.

Совет тускай эртемниглерниң ачы-дузазында Араттың революстуг шериниң херимниниң иштинден «Саяннын марыжы», «Чылча шавар», «Тулчуушкунче», «Таңды Уланың марыжы» деп чаа ырлар, алгатап тургузулуп келгилээни ол үеде дыка өөрүнчүг боор, Тываның девискээринге чоннуң хей-аъдын көдүрүп турганывыс ол.

Бистер ол-ла марштар-биле бир-ле дугаарында Тывадан фронт чоруткан эки турачы совет хамаатыларын үдээн бис, ооң соонда тыва танкистерни, дараазында тыва эки турачы эскадронну совет кызыгаар турган Борбак-Хаакка чедир үдээш, кажан олар эрес-маадыр тулушкаш фронтудан ээп келирге, Енисейниң паром аксынга база-ла ол «Саянның марыжы» хеглүг, уяранчыг марш-биле уткуп алганывысты тыва эки турачылар ам-даа утпаан, а харын «Тулчуушкунну» фронт шөлдеринге ырлажып чораан келгеннер.

Тываның Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышканының 38 чылы болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл юбилейинде аңаа бодуун кижи мен безин сактып бодап олурарымга шынап-ла совет улус-биле тыва улустуң шаг төөгүден туруп келген акы-дунма найыралы дайын үезинде улам быжыккан.

Ол үеде бистиң шериг кезээвиске безин дайынның бүгү чылдарында орус дайынчылар тывалап, а тыва дайынчылар орустап-даа турар, чаңгыс өг-бүле дег, быжыг найыралдыг апарганывысты сактып кээрге, бистиң Коммунистиг партиявыстың ленинчи национал политиказының Тыва черге боттаныышкынының база бир херечизи болуп турган-дыр.

Дайынның кончуг кадыг-дошкун чылдарында бистиң кезээвис Каа-Хемниң суурларынга, Өвүрнүң Чаа-Суурга, Барыын-Хемчиктиң, Чөөн-Хемчиктиң, Улуг-Хемниң, Бии-Хемниң девискээринге чурттакчы чоннуң турлаг-хонаштарынга музыкалыг концерт-биле аалдап чораанывыс кончуг солун боор чораан болгаш ол үеде чораан чер бүрүзүнге чоннуң кайгамчыктыг патриоттуг көдүрлүүшкүнү чүгле нийти дайзынны чылча шавар маадырлыг Кызыл Шеригге бүгү тала-биле дузалаар деп сеткил өске сес турбаан болгаш. «Бүгү-ле чүвени фронтуже!» деп лозуң-биле ажылдап, улуг Совет Эвилели-биле найыралды улам быжыглаарынче угланган турган.

Тываның чонунуң оттуузунга совет музыканы нептередир, ону пропагандалаар талазы-биле чамдык эки салдарны ол аян-чоруктар, дайынчы походтар ынчап чедирип турган.

Ооң аңгыда ынчан дайын үезинде патриоттуг дайынчы ырларны тыва радио дамчыдылгазынга үрер хөгжүмнүң күүселдези-биле база доктаамал дамчыдып турдувус.

Я. НОРБУ.
шериг музыкантызы чораан.

Юристиң консультациязы

НЕМЕЛДЕ ШӨЛЭЭ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1979 чылдың декабрь 13-те «ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажылдан үнер-кирер чоруун эвээжедир болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун улам ыңай быжыглаар дугайында» доктаалының 13-кү пунктузунда үлетпүр, кодээ ажыл-агый, тудуг, транспорт, харылзаа, геология болгаш Гидрометкүрком системазының бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында ажылдап турар ажылчыннарга база албан-хаакчыларга 1983 чылдан эгелеп, чаңгыс бүдүрүлгеге үзүктел чок күш-ажыл стажы дээш 3 хонуктуң төлевирлиг немелде шөлээзин бээри көрдүнген.

Ук немелде шөлээни бээринге херек стажты 1980 чылдың январь 1-ден эгелеп санаар. Үш хонуктуң немелде шөлээзин чүгле 15 хонук шөлээлиг кижилер алыр.

Үш хонук немелде шөлээни 1983 чылда ээлчеглиг шөлээже үнер кижилерге мооң адаанда чурум ёзугаар бээр. Үш хонук шөлээни долузу-биле алырда, үстүнде айыткан бүдүрүлге черлеринге 1980 чылдың январь 1-ден эгелээш 7 чыл улаштыр алыр. Чижээ, 1980 чылдың январь 1-ден эгелеп чаңгыс бүдүрүлгеге ажылдаан кижи 1983 чылда шөлээже үнерде 15 хонук шөлээниң кырынга немелде бир хонукту, 1985 чылда — 2 хонукту, 1986 чылда үш хонукту, азы дараазында чылда долу 18 хонук шөлээни алыр.

Үш хонук немелде шөлээ алырынга чүгула үзүк чок күш-ажыл стажынга мооң адаанда үелерни киир санаар: 1. Үстүнде айыткан бүдүрүлгеге азы организация черлеринге херек кырында ажылдаан үезин. 2. Херек кырында ажылдаваан, а шалыңы долузу-биле азы чамдыызы кадагалаттынып артып турган үезин (шөлээ, күрүне болгаш хөй-ниити хүлээлгезин, шериг албанынга турган үезин дээш оон-даа өске). 3. Шериг албанындан халааткан хүнден эгелеп (орукка чорааның санаваска) 3 ай иштинде мурнунда ажылдап турган черинге катап ажылдай бергенде, ооң шериг албанынга турган үезин стажка киир санаар. 4. Аараашкын ажыл кылыр аргазын чидиргеш, күрүнениң социал камгаладылгазының дузаламчызын ап турган үезин. 5. Херээженнерниң үш хонук немелде шөлээ алыр ажылга турган, божуурү-биле, уруг эмзирер азы хар чедир уруглуг болганындан өске ажылга турган үезин. 6. Үстүнде бүдүрүлгелерге партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларынга хостаткан ажылга турган үезин. (Бир эвес хостаткан ажылга кирер мурнунда азы оон соонда немелде шөлээ алыр ажылга турганда). 7. Тускай курстарже, профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринче квалификациязын бедидери-биле бүдүрүлге чери чорутканда (өөренип мурнунда азы дооскан соонда, немелде шөлээ алыр ажылга турганда, өөренген үезин үзүк чок стажка катай санаар).

Үстүнде айыткан бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның составында турар культура-чырыдыышкын, чадык камгалал, чуртталга-коммунал, амыдырал хандырылга, садыг, хөй-ниити чемнелге черлеринде болгаш өске-даа кылып турар ажылы бүдүрүлге-биле дорт холбашпаан кижилерге үш хонук немелде шөлээ бээри көрдүнмээн.

Ажылчын азы албан-хаакчы чылдагаан чокка ажыл шагы үскен азы ажылга ээрик турган дээш администрация болгаш профэвилел комитеди 3 хонук немелде шөлээни шуут казып каап болур. А ынчаарга 1979 чылда үнген доктаалга үндезилеп, транспорт, тудуг, кодээ ажыл-агый, оңнуг болгаш кара металлургия ажылдакчыларынга үзүк чок күш-ажыл стажы дээш тургускан немелде шөлээлерни ажыл шагы үскен азы ажылга ээрик турганы дээш администрация болгаш профэвилел комитеди 3 хонук чедир эвээжедип болур. А бир эвес ажыл хүнүн 3 хонуктан хөй үскенде немелде шөлээни казып каап болур.

А. АЖЫ.
профэвилелдерниң Тыва область чөвүлелиниң юрист-консультантызы.

МАССАЛЫГ МАРГЫЛДАА

Ноябрь 19—21 хүннеринде Кызылга ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскаатаан Тыва АССР-ниң команда аайы-биле база хууда бирги чери дээш профэвилелдерниң хөй кижи киржикчилиг шыдыраа маргылдаазы болуп эрткен. Ол маргылдаага Кызылдан болгаш республиканың аңгы-аңгы районнарындан 62 киржикчи чыылган. Оларның аразында республиканың чемпионнары чораан М. Хомушку, М. Адыг-оол, Ч. Оюн, Х. Ондар олар база маргылдаага киришкеннер.

Эр улустуң маргылдаазын алды бөлүкке чаргаш, уттурган кижи-ле үнүп турар кылдыр олимпий система-биле чоруткан. Бөлүк аайы-биле дараазында тиилекчилер илереэн: В. Асатов, М. Кенин-Лопсан, Д. Куулар, П. Беркович, В. Бузыкаев, Ю. Быков. Ооң соонда бөлүктерниң тиилекчилериниң аразында контрольдуг үезиң 30 минута кылдыр кызырган кижи бүрүзү-биле ойнаар маргылдаа эрттирген. Ол маргылдаага В. Бузыкаев, М. Кенин-Лопсан, Д. Куулар олар өскелерин утканнар, бо хөй киржикчилиг солун маргылдааның тиилекчилери болганнар.

Херээжен улустуң маргылдаазынга 14 шыдыраачы киришкен. Аңаа ийиги разрядчы Д. Сат чемпион болган. Е. Бай-Кара ийи дугаар черде, үш-дөрт дугаар черлерни С. Хайдып биле Ч. Сагды үлешкеннер.

Команда талазы-биле бирги черни чырыдыышкын, дээди школалар болгаш эртем албан черлериниң профэвилел обкомунуң найыралдыг коллективи бузурелдии-биле чаалап алган. Ийи-үш дугаар черлерни күрүне албан черлериниң болгаш медицина ажылдакчыларының командалары үлешкеннер.

Профэвилелдерниң шыдыраа маргылдаазының чемпионнары В. Бузыкаев болгаш Д. Сат олар РСФСР-ның 1983 чылдың январьда зоналар аайы-биле болур маргылдаазынга республиканың адын камгалап киржир эргени чаалап алганнар.

Н. ШИШИГИН.
маргылдааның кол судьязы.

ХАЙЫМНАШКАН

Хоккейге чурттуң чемпионадының беш ужуражылгалары болуп эрткен. «Салават Юлаев» спортчу клубтуң хоккейжилери маргылдаадан үнериниң кырында келгеш, 2:0 санга «Трактор» командазын удуп алгаш, оюнну уламчылаар аргалыг болганнар. Ийи санны удурланыкчызының хаалгазынче Смирнов киирген.

Ижевскиге ЦСКА-ның ойнакчылары «Ижстальды» 8:3 санга утканнар. Тиилекчилерден ийи-ийи санны Быков, Макаров олар кииргеннер.

«Спартак» биле «Крылья Советов» 2:2 санга хайымнашканнар. Аңаа эң сөөлгү санны Шевелев киирген.

Дараазында, «Торпедо» «Химик»-биле ойнааш, база-ла ийи-ийи санга хайымнашканнар.

ТВ

НОЯБРЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Сула шимчээшкин. 9.05 — «Горнистер, харыыланар!». 9.50 — Экранда — кинокомедия: «Куда». 11.05 — Концерт. 11.25 Телемедээлер. 11.30 — 14.15— Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Өннүктерниң экраны». 15.15 — «Орлёнок» телестудияның концерт залы. 16.00 — Антуан де Сент-Экзюпериниң амыдыралы болгаш чогаадыкчы ажылының дугайында. 16.50 — Концерт. 17.15 — —«Шыдыраа школазы». 17.45 — В. Ковтун ойнаар (аккордеон). 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Күш-ажыл — ниитилел — кижи».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Медээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем амыдыралы». 19.30 — Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «82-ниң ырызы». Ооң төнгениниң соонда— Бөгүн делегейде деп дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.25— Зоология. 7-ги класс. Хөй хевирлиг балыктар. 13.00— «Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.15 — Авам школазы. 13.45 — Төөгү. 7-ги класс. Александр Невский. 14.15 — «Читкен экспедиция». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 15.20 — Телемедээлер. 15.30—18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Ужудуушкун шелу». Телефильм. 19.15 — «Найыралдың болгаш акы-дуңмалышкы чоруктуң байырлалы». МАР-ның тургустунганындан бээр 58 чыл болурунга. 19.40 — «Азия тоwу». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Ананси деп ээремчигейжигеш». 20.15 — Үнүштер дугайында дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран-чечен фильм: «Кым алдын дүпту дилеп турарыл». (ЧССР). 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Торпедо».

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге бичии хар чаар. Соңгу-барыын углапыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне— 20—25 градус, чамдык черлерге 14—19 градус соор. Автооруктарга бичии хар чаар, чүвениң көстүрү 10 км.

Кызылга бүргеп, аязыр. Хар чагбас. Агаарның температуразы хүндүс — 10—12, дүне — 20—22 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Тристан-биле Изольда» 10.00, 12.40, 17.30, 20.10, «Дайзынның ижээнинде» 15.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чыындызы» 9.30, «Дөрт салгакчы» 10.50, 13.35, 15.30, «Адырлыышкын» 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Специальнозунга хыналда ажыл» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кинг-конг грипп» 17.00, 19.50, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Кызылдың уран чүүл училищезиниң культура чырыдыышкын ажылдарының салбыры «Бот-тывынгыр театр коллективиниң режиссеру» деп мергежилге сургуулдарны өөредир. Аңаа 10 класс дооскан аныяктарны хүлээп алыр. Киреринде 1983 чылдың январь 5-тен эгелеп ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), орус дыл болгаш литературага (чогаадыг бижиир) экзаменнер дужаар. Оон аңгыда чүве дыңнаарын, сактып алырын, басня номчуурун, шүлүк чугаалаарын, уран номчулга кылырын база көөр.

Директорнуң адынга бижээн билдириишкинге дараазында документилерни кожар: аттестат (бодун), 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы. 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук, өг-бүле байдалының дугайында шынзылга. Паспортун болгаш шериг биледин боду эккеп көргүзер. Билдириишкиннерни декабрь 25-ке чедир хүлээп алыр.

Училищениң адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 2.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар

Чагыг № 1960.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01542